

POKUŠAJ MATIJE VLAČIĆA ILIRIKA DA OSNUJE SVEUČILIŠTE U REGENSBURGU I U CELOVCU

Sadržaj: 1. Obaranje Vlačića na sveučilištu u Jeni i uzroci njegova pada. — 2. Vlačićeva zamisao o protestantskom sveučilištu u Regensburgu za Čehe, Jugoslaveni i Austrijance. — 3. Slovenci, Hrvati i Srbi u južnoj Njemačkoj u to vrijeme. — 4. Vlačićev plan o stvaranju novih protestantskih kulturnih žarišta za savladavanje velikog prostora od Dunava do Pada. — 5. Posodne prednosti Regensburga. — 6. Račun s falcškim izbornim knezom. — 7. Nada da će Maksimilijan I. biti protestantski car. — 8. Izbor Celovca kao uporišta za širenje i učvršćenje protestantizma na jugu Austrije, u slovenskim i hrvatskim područjima i Gornjoj Italiji. — 9. Ohujam nauka u tadašnjem nastavnom planu. — 10. Vlačićeva zamisao o povezivanju pisanja, tiskanja i izdavanja hrvatskih i slovenskih knjiga sa sveučilištem. — 11. Molba za odobrenje početka predavanja. — 12. Odzivi na Vlačićeve pripreme. — 13. Vlačić u Regensburgu (1562–1566). — 14. O smislu Vlačićeva pokušaja.

1. Pri kraju godine 1561. svrgnut je Matija Vlačić Ilirik sa sveučilišta u Jeni. Ne samo on, nego i tri njegova druga, koji su činili glavnu misaonu snagu njegove stranke u njemačkoj luteranskoj teologiji, svrgnuta su s teološkog fakulteta, fakultet je zatvoren, studenti su se razbjegli. Sva tri s Vlačićem otpuštena profesora došla su s njime iz Magdeburga na sveučilište u Jenu. To su bili centurijatori, osnivači, urednici i pisci Magdeburških centurija Johannes Wigand, Matthias Judex i Simon Musaeus. Dvojica od njih, Wigand i Judex bili su uz Vlačića trećega (Pretorija Godelskalka četvrtog i zatim Kopusa) i urednici i glavni pisci centurija. Wigand je bio pastor u Magdeburgu i u njegovoj je kući bilo uredništvo centurija. Centurijatori su bili najradikalnija t. zv. magdeburška struja u njemačkoj reformaciji, u drugoj generaciji reformatora i poslije smrti Luthera, ona, koja je Njemačku vodila u otporu i borbi protiv uniženja (1549–1551). U Magdeburgu su se tiskali tada oštri borbeni, polemički spisi. S prijelazom glavnih centurijatora, na novo osnovano protestantsko sveučilište u Jeni 1556. dobila je ova struja i sveučilišnu govornicu i pokroviteljstvo vlasti, t. j. Weimarskog kneza, s time i neku legalizaciju svoga učenja. Revolucionarni centurijatori dobili su, osim profesura, još i vrhunske službene položaje u crkvi i postali superintendenti, a Vlačić dapače i generalni superintendent, onaj koji vrši glavni crkveni nadzor, stavlja državnoj vlasti (knezu) prijedloge i daje savjete o imenovanjima u crkvi. S tih dvostrukih utjecajnih položaja, a s velikim političkim autoritetom, koji su stekli u odlučnoj borbi protiv uniženja i s naučnim ugledom i iskustvom stečenim u pripremanju centurija, oni su nastojali da učine kraj borbama između luteranskih stranaka time, što bi se protivničke stranke složile u nekim formulacijama, što bi rješavale sporna pitanja.

Kako su svi pregovori ostali bez uspjeha, posrednici odbijani, a razgovori švršavali s time, da su obje strane, Jena i Wittenberg, ostajale na svome, sastavili su Vlačićevi pristaše u teologiji (Moerlin, Stössel) t. zv. saksonsku konfutacionu knjigu, u kojoj je zauzet negativan stav prema učenjima protivnika, i to negiranje, kritika i zabacivanje protivničkih učenja i gledišta, proglašavanje učenja protivnika za reviziju luteranstva, za zabludu, za zastranjivanje, a neposredno time i nosioce tih učenja za revizioniste, otpadnike, izdajnike čistog luteranstva, postalo je u Thüringiji službenim učenjem. Članke te knjige imali su potpisati svi propovjednici i svi nastavnici crkvenih škola, oni su se u nedjeljama imali čitati u crkvama, da bi se stalnim ponavljanjem zakorijenili i da bi se tako har na jednom području stvorilo jednako mišljenje sljedbenika čiste Lutherove nauke. Tako su proglašena »čista« učenja i obilježena »kriva« učenja. Ali ni na sveučilištu u Jeni, ni u zemlji nisu svi priznavali, da su neka učenja sasvim »čista«, a druga da su posve »kriva«. Rečeno je, da onaj tko nije za čista učenja, taj je protiv kneza i protiv vlasti, jer je knez odobrio konfutacionu knjigu. Nastali su progoni onih, koji nisu priznavali propisana učenja. U ovom slučaju, propisana učenja bila su Vlačićeva.

Došlo je do nekih progona, osobito na sveučilištu, onih, koji se nisu htjeli pokoriti. Glava crkve bio je teritorijalni feudalni gospodar, t. j. svjetovni knez. Da ne idu teolozi predaleko i da se ne pišu spisi protiv propisanih učenja, knez je zaveo cenzuru teoloških spisa. On je mislio, da kao političar ima držati na uzdi obje strane, ne samo protivničku, nego i svoju, da nova, njegova, protestantska i Vlačićeva crkva ne progoni protivnike svojih dogmi na isti način, kako je to radila prije rimska crkva isključenjem iz zajednice, zatvaranjem, nametanjem silom svoga uvjerenja drugome.

Udaljenost između dva protivnička sjedišta, Vlačićeve Jene i Melanchtonova Wittenberga nije velika, put se mogao prijeći konjem za dan-dva. To je saksonsko-thürinški kraj s Leipzgom na pola puta između oba mjesta, već tada zanatsko-manufakturno i rudarski znatno razvijen i uslijed toga dosta gusto naseljen. Obje su strane imale u protivničkim sredinama svoje pristalice, Wittenberg više u Vlačićevoj Jeni, nego Vlačić u Wittenbergu, s Leipzgom između njih na strani Wittenberga.

Došlo je do toga, da su na sveučilištu u Jeni pristaše Wittenberga istupili otvoreno protivu Vlačića na platformi idejnih učenja i da se osnovni spor o slobodi volje imao riješiti javnom diskusijom između Vlačića i predstavnika druge strane, Strigeliusa. Vlačić je zastupao tezu (u stvari pet formuliranih teza), da čovjek životinjski mesnati, kakav je, ima volju (voluntas seu affectus) obraćenu davalu, ne bogu i ne može se sam svojom slobodnom voljom (liberum arbitrium) osloboditi i izvući iz toga položaja. U diskusiji, koja je trajala čitav tjedan prvih dana kolovoza 1560. u Weimaru, pred knezom, dvorom, kancelarom, teolozima i drugim profesorima, uvijek samo između dvojice, još je državna vlast na strani Vlačića. U toj diskusiji Vlačić je na kraju

pristao, da se njegovo determinističko, – još uvijek determinističko u teološkom smislu, naime da čovjeka nikakva slobodna volja ili vlastita odluka ne spašava, – gledište može tumačiti i tako, da je istočni grijeh suština (substantia) čovjekove prirode. Obilježavajući prirodu čovjeka kao mesnatu i životinjsku, i primjenjujući za to obilježje skolastički pojam suštine, – što je sve mogao dokazati i citatima iz Svetog pisma, – obračunajući se u stvari protiv pretjerane mode idealiziranja čovjekove prirode, Vlačić je i za dvor i za praktičnu crkvu problem postavio preostro.

Pri kraju slijedeće godine izvršen je pod utjecajem Wittenberga i izborom kneza Saksanske preokret na dvoru u Weimaru, koji je urodio odstranjivanjem Vlačića i njegove grupe sa sveučilišta i zatvaranjem teološkog fakulteta.

2. Sve je bilo naglo i prijeko. Istina je, da je saski izborni knez stezao već nekoliko godina obruč oko Vlačića, da je Vlačić čitave 1561. godine to osjećao, da je tražio izlaz, da je već tada pokušavao stvoriti most za prijelaz na slovensko ili hrvatsko područje, ali se još uvijek nadao, ako dođe do razlaza s Jenom, da će taj razlaz biti pristojan i da će s njime postupiti kao sa zaslužnim protestantskim borcem, piscem i naučnikom. Razlaz je bio oštar, takve prirode, da su protivnici mislili, da je Vlačić posve gotov.¹ Vlačić je odstranjen zbog dvanaestgodišnjeg trajanja spora s Wittenbergom, zbog učenja o mesnatosti čovjekove prirode kao suštine, zbog protivljenja kneževoj cenzuri teoloških spisa. Teološki fakultet bio je i u novoj protestantskoj Njemačkoj glavni politički fakultet, idejno žarište novog učenja. Odbacivanje Vlačića i njegovih drugova s teološkog fakulteta imalo je da znači njegovo potpuno političko degradiranje, političku diskvalifikaciju. Od vrhovnog suca u teološkim i crkveno-političkim pitanjima njemačkog protestantizma, od položaja neke vrste teološkog diktatora Vlačić se sada imao spustiti sasvim nisko, ostati bez katedre, govornice, službe, bez autoriteta ili možda biti zatvoren i odveden pred sud i osuđen zbog idejnog zastranjivanja. A kako je službeno bilo postavljeno pitanje njegove krivnje i odgovornosti (idejno zastranjivanje, revizija Lutherovog učenja, izdaja države t. j. kneza, stvaranje urote protiv općeg mira, protiv kralja, uskraćivanje pokornosti vladaru, prekoračivanje i zloupotreba dužnosti,

¹ U Gradskom arhivu u Regensburgu, Eccl. I. Fasc. XXI. Br. 263 i Br. 273. postoje dva Vlačićeva pisma Gallu, prvo od 9. IV. 1561. drugo bez datuma, ali pisano odmah iza toga, u kojima Vlačić javlja Gallu, da će njegov šurak (*«affinis meus»*) stići tamo (u Regensburg iz Jene), da ne čeka nikakve nove instrukcije, nego neka nastavi put onako, kako mu je prije rečeno i postupi, kako mu je naređeno. Čim je slao posebnog kurira i kao kurira šuraka, i to na put preko Regensburga dalje prema jugu, svakako u austrijske zemlje, možda i u Kranjsku, očito se radilo o životnom pitanju Vlačićevu. Tako možemo naslutiti, da je već tada pripremao svoje povlačenje iz Jene, možda i iz Njemačke, zasićen i unutrašnjim sporovima među protestantima i premoren od beskrajnih borbi. U prvoj poruci Vlačić kaže: *«Affinis meus istuc veniens nullas ulterius litteras meas expectat sed peragat in nomine domini viam, quam semel instituit et omnia agat sicut ei prescriptum est»*. U drugoj: *«Si meus affinis istuc venerit peragat porro suum iter, ne alias literas expectat»*.

demonstrativno i prkosno odbijanje odluke kneza), mogla je osuda po kratkom postupku biti smrtna. Obarajući Vlačića s diktatorskog položaja u luteranskoj teologiji, protivnička stranka i sam dvor naknadno su izmislili čitav niz teških prestupa, zbog kojih je imao biti Vlačić doveden pred sud, suđen i osuđen. Od prijašnjeg glavnog i opće priznatog učitelja, sad je imao postati izdajnik države i religije, buntovnik, urotnik protivu vlasti. Jedan njegov učenik, Durnpacher, bio je osuđen na smrt samo stoga, što je širio letak (»scheda famosa«), kojim se Vlačić branio od optužbi. Iako ta osuda nije izvršena, ona je imala pokazati, da Vlačić ne bi bolje prošao, ako bi došao u ruke vlasti, u kojoj je on do tada bio, bar na idejnom području, najviši funkcioner i glavni savjetodavac.

Vlačić je bio realni Istranin sa labinskog krša, koji je sve to od prvog trenutka vidio i razumio. On je do tada bio jedan od dobrostojećih građana Jene, imao je u Jeni i vlastitu kuću, imao je znatnih uštedovina (tako da je, dvije godine poslije izгона iz Jene, prosinca 1563. mogao uložiti u blagajnu gradskog senata u Regensburgu 2.100 svojih talira),² ali je imao i sedmero ili osmero žive djece i boležljivu i iznemoglu ženu (od 11 poroda u 17 godina). Odmah je shvatio, da ima napustiti kuću, – koju nije dugo kasnije htio ili mogao prodati i koja je sedam godina poslije njegovog odlaska, 1568. bila devastirana i uprljana blatom i balegama,³ – da ima ženu i djecu otpremiti na neko sigurnije mjesto, da i sam ima tražiti drugo mjesto, stan, možda i drugi život i zanimanje i da je sigurnije biti što dalje od thürinško-saskog područja.

Tada je Vlačić pokušao da ostvari misao, koja mu se nametala u toku čitave 1561., da se nastani u Regensburgu, da tamo osnuje novo sveučilište, da na to sveučilište privuče Čehe, Jugoslavena i Austrijance, da se glagolsko-ćirilska tiskara iz Uracha prenese u Regensburg i da Regensburg postane veliki idejni centar za slavensku reformaciju. Drugi takav manji centar s počecima sveučilišta kanio je osnovati u Celovecu.

3. Godine 1548. došao je u Njemačku Primož Trubar, znatno stariji od Vlačića, koji je ubrzo postao protestantski propovjednik i dobio župu. Trubar je prešao u Njemačku u svojoj 40. godini, zreo, miran, čvrst i uravnotežen čovjek, bez više naobrazbe i bez znanja grčkog i

² Gradski arhiv Regensburg, Eccl. I., Fascikal XVII, Broj 46. – Vlačić je taj svoj novac uložio kao ulog kod grada. Gradski senat mu je za to obećao i davao godišnju kamatu od 105 talira godišnje. Poslije manje od tri godine bio je zbog toga dohotka od svojih ušteda ožigosan kao lihvar. Sto talira bila je početna Vlačićeva profesorska godišnja plaća kao profesora hebrejskog jezika u Wittenhergu (sa 24 godine). Matija Grbac Ilirik (ili Grbić) kao profesor grčkog jezika, grčke književnosti i etike na sveučilištu u Tübingenu imao je (sa oko 35 godina) 150 forinti godišnje plate (1544.). Predavanja iz grčkog morao je držati svakog dana, a pored toga još i predavanja iz etike, ali se ne vidi koliko. – Urkunden zur Geschichte der Universität Tübingen 1476 bis 1550, Tübingen 1577, str. 235.

³ »Mcam domum denuo furiosi illi hostes foede vastarunt. Deus me tulatur contra illum sanguinarium spiritum, qui cum nequirit me, ut vellet, excarnificare, in meam casulam savite. Iz Vlačićevog pisma Gallu iz Strassbourga, siječnja 1568. Gradski arhiv Regensburg Eccl. I. Fasc. XXI, Br. 235.

hebrejskog, ali za to narodni čovjek u punoj mjeri,⁴ okretan, snalažljiv i praktičan. On je odmah počeo prevoditi protestantske spise na slovenski i radio je taj posao ustrajno sve do smrti.

Pet godina iza Trubarar došao je u Njemačku Stipan Konzul Istrijan. Stigao je u Kempten Trubaru, nekako u ljeto 1553. također kao hrvatski protestantski emigrant iz Bužetine u Istri, možda porijeklom Lovranac (Kožuli). Trubar ga je uputio u Regensburg.⁵ Stipan Istrijan dugo je u Regensburgu živio između 1553. i 1560. i zatim između 1566. i 1568.

Treći Jugoslaven, intelektualac, koji je tada živio u Njemačkoj, bio je Sebastijan Krelj iz Vipave. On je došao Vlačiću u Jenu, učio tamo latinski, grčki, hebrejski i teologiju. Nije ustanovljeno, koliko je vremena bio Krelj na sveučilištu u Jeni, ali svakako je morao biti duže, jer je pokazivao i zrelost u mišljenju, znanje, mirno rasuđivanje i stanovitu samostalnost pisanja već u mladim godinama. Kako mu je Vlačić bio učitelj, on je postao Vlačićev pomoćnik i suradnik, obavljao je neko vrijeme korespondenciju za njega i prepisivao rukopisne koncepte Vlačićevih radova. Krelj je sudjelovao aktivno u Vlačićevim pothvatima više godina, svakako najmanje tri, od toga pola u Jeni, pola u Regensburgu,⁶ ali u Jeni svakako više od tog sigurno ustanovljenog vremena. Krelj je bio Vlačićeva veza s Trubarom i protestantskim pokretom u Sloveniji.

⁴ Spremajući se na povratak u Ljubljano i preuzimanje rukovodstva protestantske crkve tamo, dao je zapisničku izjavu u gradskom senatu u Kemptenu, u kojoj izražava želju, ako bi on na putu u Sloveniju ili za vrijeme boravka tamo umro, ili bio zatvoren, da njegova žena i djeca imaju poći za njim u Sloveniju: »und wan Er stürbe oder gefangen, alss dann seine Weib und Kinder befohlen zu haben, und ins windisch land fueren lassen«. Gradski arhiv Kempten, Ratsprotokolle 1560., II. 112.

⁵ Prvi pismeni trag o Stipanu Istrijanu našli smo u pismu Trubarovom Oswaldu Ruhlandu u Regensburg. Ruhland je prije toga bio pastor u Rottenburgu na Tauberi, gdje je bilo i Trubarovo prvo pastorsko mjesto i odatle Trubarovo poznanstvo s njime. Sada je živio u Regensburgu. To je popratno pismo od 1. VIII. 1553. (sign. Eccl. I. Fasc. LXI. Br. 1) na njemačkom, s kojim je Stipan Istrijan došao da traži prvo zaposlenje u Njemačkoj. Trubar javlja, da ga u Kemptenu ne može smjestiti i zaposliti. On ga je zadržavao kod sebe, ali Stipan nije htio, hoće svoj kruh da zaradije svojim sposobnostima (»möchte und mit seine industrie das prot verdienen«). Stipan, kaže Trubar, zna latinski i muziku, ali to se u Kemptenu ne traži, jer je ljudima dovoljna i ona muzika kravara, koji svakog jutra dugo duva u rog (»man fragt alhie nach keinem latein in der Kirch will weniger Musica, man hat an der Lenge Zinken welche der Kuhwirt alle morgen plöset ein Genüge«). Ako ne bi bilo mjesta u Regensburgu, Trubar je sklon da ga opet uzme k sebi, da prezimi kod njega. – Stipan je tada ostao u Regensburgu nekoliko godina, oženio se tamo i osnovao domaćinstvo. – Po kazivanju arhivara Gradskog arhiva u Regensburgu (u svibnju 1933.) bio je Stipan duže vremena namješten kao nastavnik na protestantskoj školi u Regensburgu, na Poetenschule in Gesandtenstrasse (danas zgrada Kreisbibliothek), ali uza sve tražanje nismo u arhivu našli nikakvih dokaza za to. Možda ima nešto o tome u onom arhivskom materijalu, koji je iz Regensburga prenesen u München i u Münchenskim kodeksima.

⁶ U pismu upućenom ocu Durnpachera, koji je bio zatvoren zbog širenja Vlačićevih točaka obrane u Jeni i osuđen za to na smrt, Krelj upozorava oca, što bi trebao uraditi, da epasi sina. Durnpacher je stanovao kod Krelja ili s njime u Jeni godinu i po: »den er bei mir fast anderhalb jahr gewohnt«. Rukopisna zbirka Državne biblioteke in München, Cod. germ. 1318., list 136.-137.

Godine 1560. Stipan Istrijan lio je u Nürnbergu glagolska slova za hrvatsku protestantsku tiskaru i tiskao odmah tamo, u Nürnbergu, 200 komada onog prvog uzorka glagolskog tiska u Njemačkoj (Probzettel), koji je iz Nürnberga razaslan na razne strane, u Beč, u Ljubljani, u Metliku, radi skupljanja priloga.

Godine 1561. osnovana je hrvatska tiskara prvo u Tübingenu, zatim je prenesena u Urach. Te godine došao je, još u zimu (pošao je iz Ljubljane 3. veljače) u Urach Anton Dalmatin.⁷

Te je godine u ljeto doveo Trubar u Urach (17. VII. 1561.) dva graničarska pravoslavna popa – Matiju Popovića, rođenog u Srbiji i Jovu Maleševca rođenoga u Bosni, da pomažu u prijevodu Svetog pisma za ćirilsko izdanje. Oni su ostali tamo preko zime. Tada (1561) tiskani su i prvi probni listići ćirilicom.

Tako je 1561. ustanovljena hrvatska tiskara u Württemberskoj zemlji i bila uređena redakcija za prevodenje i izdavanje od četiri lica, dva Hrvata iz Gornjeg Primorja i dva štokavca graničara. Skupljan je novac za održanje u prometu toga poduzeća od feudalaca, vladara, gradova i privatnika i vršena je široka propaganda za to skupljanje.⁸

Sve je to bilo one iste zime (1561–1562), kad je Vlačić protjeran iz Jene i kad je pravio plan da izdavanje hrvatskih i slovenskih knjiga poveže sa sveučilištem u Regensburgu, koje bi imalo služiti istoj stvari kao i hrvatske i slovenske protestantske knjige, širenju i idejnom učvršćenju reformacije u jugoslavenskim zemljama. O čitavoj organizaciji, prepremama i ljudima on je bio dobro obaviješten i računao je u trenutku stvaranja plana na suradnju onih šest navedenih Jugoslavena, dva Slovenca, dva Hrvata, dva Srbina, koji su bili u južnoj Njemačkoj. On je imao također više iskustva s izdavanjem knjiga, svojih i kolektivnih, i kao izdavač bio je aktivan u komercijalnom pogledu. On je već bio stekao kuću i razmjerno veliku gotovinu i u toj njegovoj akumulaciji imovine izdavanje knjiga i sticanje novca od knjiga nije bilo od sporednog značenja. Vjerojatno je Vlačić izdao u svojoj nakladi, za svoj račun i na svoj rizik više knjiga svojih i tuđih, nego ijedan drugi čovjek u XVI. vijeku. Bio je realniji i bolji poslovni čovjek od Ungnada i jugoslavenske grupe oko njega i mogao je s pravom pretpostaviti, da bi izdavačko poduzeće za izdavanje knjiga za jugoslavenske narode, kojim bi on rukovodio, bilo ne samo idejno i sadržajno na višem stupnju, nego i poslovno bolje.

Sva tri Vlačićeva profesorska druga pošla su iz Jene prema sjeveru. Tamo je bila njihova domovina i tamo je bila nesporna protestantska Njemačka. Vlačić je pošao prema jugu, na najteži put i na najopasniji,

⁷ »Der war ein stiller ruhiger, vertraglicher Mann dieser Herr 'Anton«. Christ. Fried. Schnurrer, Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert, Tübingen 1799, str. 51.

⁸ Rezultati skupljanja novca za hrvatske protestantske knjige pokazuju, da su njemački feudali do konca 1563. dali oko 940 što forinti, što talira, da je Stipan Istrijan raznoseći knjige kolima 1564. sam skupio samo u 11 gradova 2359 forinti, i od toga najviše su dali Strassbourg (460 forinti) i Nürnberg (400 forinti) a da je kralj Maksimilijan dao 400 forinti. Popis prihoda kod Schnurrera, str. 60.–61.

prema svojoj domovini. Da nije bio Hrvat i Jugoslaven, njemu ne bi bilo teško odlučiti se za Rostock, kamo su ga pozivali, primiti tamo katedru, i ostati tamo uvaženi učitelj i naučnik. Njega zove istok i jug, on hoće da pomogne svojim sunarodnjacima.

4. Sveučilišta u Regensburgu i u Celovcu imala su poslužiti Jugoslavenima, ali ne samo njima. Vlačić je u prvom redu htio stvoriti nova protestantska sveučilišta i to odmah dva, na velikom prostoru između Ingolstadta i Padove, gdje, osim u Beču, tada nije bilo drugog sveučilišta.⁹ U Ingolstadtu, bavarskoj tvrđavi na Dunavu, bilo je osnovano sveučilište 1472. i na njemu je djelovalo više humanista. Ovo sveučilište bilo je tada prešlo u ruke jezuita. Oni su bili tamo i onda, kad je Vlačić namjeravao osnovati protestantsko sveučilište u tada protestantskom Regensburgu, koji kao i Ingolstadt leži na Dunavu, svega 60 ili 70 km više nizvodno od njega. Jezuite je doveo u Ingolstadt sam car Ferdinand preko svoga zeta bavarskog vojvode¹⁰ i oni su imali da postanu idejno i organizaciono središte, da se južna Njemačka odcijepi od protestantizma. Jezuite su bili u Padovi, a počeli su, pod pokroviteljstvom Ferdinanda da budu utjecajni i u Beču. Protestantska sveučilišta u Regensburgu i u Celovcu imala su, po zamisli Vlačićevoj, da učine prodor u teritorijalni kontinuitet jezuitizma između Ingolstadta, Beča i Padove, da mu prekinu razvojni liniju i da suzbijaju njegovo zakorjenjivanje i utjecaj na čitavom tom prostoru od Ingolstadta do Padove. U pozitivnom smjeru ona su imala postati idejna žarišta reformacije na području između gornjeg Dunava i Jadranskog mora. Opet se javljala Vlačićeva lična misao, da reformacija nije njemačka, švicarska ili skandinavskav stvar, da je to veliki napredni međunarodni pokret, da nije dosta da taj pokret pobijedi u Njemačkoj, ili u skandinavskim zemljama. Pokret se mora proširiti prema jugu i obuhvatiti jugoslavenske zemlje. Ali i to nije njegov krajnji cilj. On mora suzbiti papizam na njegovom najužem području, u samoj Italiji. Vlačić je mnogo polagao na to, da se reformacija proširi na Italiju, on je pokušavao više puta stvoriti protestantsku jezgru u Mlecima, putovao je tamo, uvijek oprezno i konspirativno 1543., 1552. i 1563., tražio anti-papinske talijanske spise i objavljivao spise na talijanskom jeziku.¹¹

⁹ »Nam ab Ingolstudio usque Viennam et a Vienna usque Paduam nulla usque Academia est«. – Iz prvog pisma Vlačića Bartolomeju Schoberu u toj stvari od 12. XII. 1561. Cod. Germ. München, 1318., list 127 verso i 128.

¹⁰ Ferdinand je pismeno pozvao svoga zeta da osnuje u Ingolstadtu jezuitski kolegij, što je ovaj i uradio. U vezi s time dana je stipendija dvanaestorici Bavaraca za Gregorianum. Vojvoda Albrecht od Bavorske bio je posve zapleten u jezuitske mreže, radio je neposredno i s Loyolom i dao je jezuitima u Ingolstadtu godišnju rentu od 1500 forinti. Godine 1560. i 1561. držali su u Ingolstadtu jezuitski profesori predavanja o Aristotelu. – Dr. Carl Prantl, Geschichte der Ludwig-Maximilian-Universität in Ingolstadt, Landshut, München, 1872. u dva svezaka, I. svezak, str. 224.–226.

¹¹ Vlačić je izdao baš u Regensburgu na talijanskom u tiskari H. Burgera 1566. spis *Ulrichus Velenus*, Trattato nel quale si manifesta come Pietro apostolo non mai fu a Roma. U isti svezak Vlačić je uklopio i dvije svoje rasprave, ali obje na latinskom: 1. Verissima et utilissima legenda aut historia de S. Petri Episcopatu et Papatu; i 2. Contra Commentitium primatum pape. Navedeno kod Dr. Karl Schotten-

Gdjegod je osnovano protestantsko sveučilište, stvoreno je solidno idejno žarište, koje je protestantizam tamo učvrstilo i učinilo trajnim. Ako se takva žarišta stvore u Regensburgu, češki će protestantizam dobiti novi zamah, a konsolidirat će se protestantizam u dolini Ennsa. Celovae će utjecati na alpske zemlje, na Korušku, Štajersku, Kranjsku, na Hrvatsku, Istru i Dalmaciju, na Gornju Italiju. Reformacija ne može ostati nešto nordijsko, napredak se ne može izolirati na sjever. Kršćanstvo su stvorile prilike i ljudi sredozemnoga mora, ono treba na njegovim obalama, na obalama svoga porijekla da doživi regeneraciju. Ako se stvore protestantska sveučilišta u Regensburgu i Celovcu, bit će ne samo ti gradovi i područja na kojima se nalaze, definitivno spašeni za protestantizam, nego će protestantizam iz tih područja imati veće uvjete za širenje na jug i na istok. Vlačić neprestano gleda na istok i na jug i vidi zaostala područja tamo, jer nema dovoljno radnika i oni koji su, slabi su (»Ego tum respicio orientales et meridianas segetes valde albicantes. Ubi pauci sunt et mediocres operarii«).¹² Kao sistematski naučnik i borac za ideju, Vlačić je skupljao ne samo knjige, koje su išle u prilog protestantizma, nego i sve publikacije protiv njega. Njemu se činilo nepodnošljivo, da je u njegovo vrijeme, pri tolikim njemačkim protestantskim sveučilištima i kraj toliko velikog broja protestantskih teologa, objavljen veliki svezak Povijesti husita i da pisac povijesti husita nije bio luteran ili kalvin, nego pristalica Rima, koji je morao husitski pokret promatrati i prikazivati jednostrano, tendenciozno i negativno.¹³ Vlačić se žalio, da protestanti i ne znadu, da je poslije Lutherove smrti od pristalica Rima objavljeno 15 krupnih svezaka protiv protestanata, ne računajući sitne brošure, da one izlaze sad u Mlecima, sad u Španjolskoj, a protestanti ih ne prate i ne reagiraju na njih.¹⁴ A i njemu samome nije jednostavno ni doznati, da je neka takva knjiga izašla, još manje nabaviti je. Od dvije, koje su izašle jedne godine, mogao je nabaviti samo jednu. Očito se nadao, da bi sveučilišta na jugu, koja je namjeravao stvoriti, postala i kulturno-obavještajna središta, koja bi položajno bila bliže izvorima protureformacije, saznavala bi na vrijeme, što protureformacija namjerava da uradi i što radi i tako stvarala bolje mogućnosti i uvjete za suzbijanje protureformacije.

5. Regensburg je imao i posebne prednosti. To je bio slobodan trgovački grad s uređenim senatom, na Dunavu, saobraćajna veza između Beča i zapadne Njemačke. Tu je car dolazio na sabore i na sabore se skupljala velika njemačka vlastela. Ako bi uspjelo Regensburg učiniti protestantskim sveučilišnim gradom a time i značajnim protestantskim

loher, Das Regensburger Buchgewerbe im 15. und 16. Jahrhundert, Veröffentlichungen der Gutenberg-gesellschaft, Mainz 1920. str. 64. — U istoj tiskari i iste godine (1566.) tiskano je u Regensburgu i »Otročja biblija« sa katekizmom na pet jezika. Od Jugoslavena živio je tada tamo samo Vlačić.

¹² Iz teksta pisma Gallu 10. I. 1562. Reg. Archiv, Eccles. I. Fasc. XXI. Br. 190.

¹³ Odnosi se na djelo: »Historiae Hussitarum Libri duodecim, per Joannem Cochlaeum ... canonicum Vratislavensem ... prope Moguntiam (Mainz), 1549., str. 441 velikog formata.

¹⁴ Reg. Archiv, Eccles. I., Fasc. XXI., Br. 324.

idejnim središtem, moralo bi to, – ako i ostali uvjeti postanu povoljni, – utjecati i na državni sabor i na cara. Ali uz te objektivne prednosti Vlačić je mogao naći i neke posebne prednosti za sebe. Jedna je bila, da je tu bio Nikola Gallus, iz Köthena u Anhaltu, svega četiri godine stariji od Vlačića, wittenberski student teologije kad i Vlačić (1542. i 1543.), Vlačićev drug iz borbe u Magdeburgu, njegov najistrajniji idejni i lični prijatelj,¹⁵ uporan, samostalan, dobar organizator. Taj Nikola Gallus (Hahn) bio je sada superintendent u Regensburgu, glavna veza između njemačkog protestantizma i austrijskih zemalja, s jakim utjecajem na svakog feudalca protestanta u Austriji i na svaku protestantsku župu tamo. Kako su se zajedno oduprli Wittenbergu, zajedno se borili u Magdeburgu, oni su zajednički nastavili borbu dalje i tiskali su skupa spise protiv Wittenberga, ali i dva spisa protivu Tridentinskog koncila, jedan potpisan,¹⁶ drugi nepotpisan.¹⁷ Njih dvojica su bili također prvi, koji su svojim zajedničkim pismom Kralju Maksimilijanu protestirali protiv zaključaka Tridentinskog koncila i primjene tih zaključaka i eventualnih progona protestanata.¹⁸ Gallus je do tada, dok je Vlačić bio u Magdeburgu i Jeni, oko deset godina, glavna Vlačićeva veza sa Bečom, austrijskim zemljama i Italijom, a to je značilo, bar dok je Nydbruck, kraljevski tajni savjetnik i bibliotekar Maksimilijanove biblioteke, bio živ, i pouzdanu Vlačićevu vezu sa dvorom u Beču. U Regensburgu je, nešto kasnije (1571), bilo deset protestantskih pastora i propovjednika,¹⁹ među njima je bio i Wolfgang Waldner, Austrijanac iz Steyera u dolini Ennsa, koji je 1548. u doba interima protjeran odatle kao nepomirljivi luteran. Waldner je sudjelovao u borbi protiv interima i na užem njemačkom tlu, bio je za to otpušten u Nürnbergu, i sada (1562) bio je već petu godinu u Regensburgu, do kraja privržen Gallu.

U protestantskoj crkvi u Regensburgu imala je tada prevagu Vlačićeva struja. Ona će ostati tamo vladajuća i slijedećih deset godina i onda kad Vlačić tamo ne bude i kad Gallus bude već mrtav. U crkvenom

¹⁵ Urednost, savjesnost, požrtvovnost i odanost Galla Vlačiću bila je tolika, da je on do kraja života uredno čuvao svako pismo i svaku cedulju, dobivenu od Vlačića. Ta pisma i cedulje Vlačićeve Gallu nadane su poslije Gallove smrti među njegovom zaostavštinom i sačuvane su do danas. One čine glavni dio sadržaja fascikla XXI (Ecclesiastica I) Gradskog arhiva u Regensburgu, koji ima 340 brojeva. U Gradskom arhivu u Regensburgu postoji i pismo Wiganda Vlačiću (Sign. Eccl. I. Fasc. XXVI. Br. 99.) iz godine 1570., kojim moli Vlačića, da mu pošalje posmrtni govor za Galla i da izradi Gallovu biografiju na njemačkom. – Po tome bi se činilo, da je posmrtni govor za Galla, koji je umro 1570., držao Vlačić na latinskom. Ma da može biti značajan ne samo za Galla nego i za Vlačića, nismo taj govor mogli pronaći, ni tiskan. ni u rukopisu. Wigand je tada bio u Jeni i možda je tamo sačuvan.

¹⁶ »Von der Concilio zu Trient«. Regensburg 1563, kod tiskara Geisslera.

¹⁷ »Treue Warnung vor dem hochschädlichen Betrug des Papstes und seines Concilii«, 1563, bez naznake izdavača i tiskara.

¹⁸ Tekst se nalazi u Gradskom arhivu u Regensburgu, Ecclesiastica I. Fasc. XXIII. Br. 14, nosi datum 10. III. 1563. sadrži tri krasopisne strane, počinje: »Offerimus nos quoque sic primum protestationem contra Conventum tridentinum...« i nosi Vlačićev potpis na prvom. Gallov na drugome mjestu.

¹⁹ Pfarrer Lic. Loy-Bayreuth, Der Flacianische Streit in Regensburg, Zeitschrift für bayerische Kirchengeschichte, Jahrgang I, 1926, str. 7.

pogledu Regensburg je bio protestantski. Protestantski propovjednici vršili su utjecaj kako neposredno na građane, tako i na gradski senat.

Sam grad Regensburg bio je u ekonomskom i kulturnom procvatu. U gradu je od 1522. postojalo gradsko poduzeće za proizvodnju papira s vodenim znacima. Prva tiskara počela je raditi u Regensburgu 1521. U to vrijeme (1562), postoje tamo dvije tiskare, H. Burgera i H. Geisslera i obje tiskaju spise na Vlačićevoj liniji. Bogati građani već od sredine 16. stoljeća stvaraju dosta visoke zaklade, da se iz kamata daju stipendije.²⁰ U gradu je osnovana gimnazija 1537., t. j. ona Poetenschule, na koju je kasnije 1553. došao za nastavnika Stipan Istrijan. Godine 1560. rađen je novi nastavni plan za gimnaziju.

U gradskom senatu bio je pravni savjetnik Dr. Johann Hiltner, koji je sam lično osobito uvažavao Vlačića. Gradski senat obraćao se Vlačiću neposredno četrnaest dana prije njegovog otpuštanja u Jeni, moleći ga, da izabere i preporuči za gimnaziju u Regensburgu jednog nastavnika. Vlačić je odgovorio i preporučio Ivana Celestina.²¹ U sličnim slučajevima Gradski senat obraćao se nekad na Melanchtona. Tražeći uslugu izbora nastavnika za svoju školu od Vlačića, senat je u Regensburgu naznačivao, koliko značaja pridaje sigurnosti njegove ocjene i pouzdanosti njegova suda.

U Regensburgu je tada boravio, čini se, dosta utjecajan Bartul Schober,²² kome se Vlačić u stvari sveučilišta obraća prvome, prije još nego Gallu i Hiltneru, da bi Schober pripremio obojicu.

Po svemu, Regensburg je bio dobro izabran, kako prema saobraćajnom i prema političkom položaju tako i prema raspoloženju protestanata i crkve i prema ugledu, koji je Vlačić u njemu uživao.

6. Ali ako je Regensburg bio slobodan grad, bio je to carski grad. U njemu je ponekad boravio car i držali su se sabori. Nije bilo jednostavno gradu, ma koliko on bio protestantski i naklonjen Vlačiću, nešto učiniti,

²⁰ Gradski arhiv Regensburg, Ecclesiastica III., 5.

²¹ Isti Arhiv, Eccl. III., Fasc. II., Br. 20. i Br. 21. Pismo senata Vlačiću je od 28. XI. 1561., odgovor Vlačićev od 10. XII. 1561. Celestin je morao biti negdje sa slovenskog područja, jer ga spominje tada Klombner u pismu u vezi sa sveučilištem i radije se da i Celestin dolazi u Regensburg i »ulazi u igru«.

²² Tom Bartulu Schoheru piše Vlačić prvo pismo o sveučilištu u Regensburgu (12. XII. 1561.) i Krelj sigurno po uputstvima Vlačića slijedeći dan drugo. Nismo mogli ustanoviti ni odakle je bio Schober, ni što je u Regensburgu radio, da li je bio u gradskoj ili crkvenoj službi. Posredno iz pisama Vlačićevih i Kreljovih može se zaključiti da je bio iz Koruške. Svakako je proveo u Regensburgu, između 1560. i 1570., oko deset godina. Pišući mu o sveučilištu Vlačić navodi, da bi ga mogli posjećivati Austrijanci, Bavarci iz bližih područja, Česi a također i *Vaši »studenti«* (*»Vestrates studiosi«*). Kad mu Krelj piše, on nabraja studente iz Austrije, Bavarske, *Koruške* i Češke. Prema tome »Vaši« odnosilo bi se na studente iz Koruške. Schober je dvadeset godina kasnije, 1581., objavio jednu brošuru (to je već šest godina poslije Vlačićeve smrti), kojom zastupa teze, koje je Vlačić za života branio (*»Kurze und klare richtige Antwort des Herrn Bartol Schober, weiland Burgers zu Regensburg, ... von der Erbsünde ...«* 1581.) Tada je već to Vlačićevo gledište bilo proglašeno od luterana za herezu.

što bi bilo izravno protiv volje cara i što bi išlo baš za time da križa careve planove na jugu Njemačke. A kad bi to i sa sveučilištem nekako išlo, s tiskarom ne bi bila ista stvar. Tiskara je već tada postajala važno političko oruđe. A ova tiskara imala bi čak tiskati na stranom, tamo malo poznatom jeziku i neobičnim zagonetnim slovima hrvatske glagolice i ćirilice. Vlačiću je bilo mnogo stalo do sveučilišta, do tiskare čini se još više. To je bio strastveni pisac i stvaralac baš kao pisac. On je tražio za sebe slobodu stvaranja, a to je bila sloboda pisanja, tiskanja, izdavanja i rasturanja knjiga. Takvu slobodu teško je mogao steći u tim carskim gradovima, samo relativno slobodnim. Vlačić je to uvidao od samoga početka. Već u onom prvom pismu Schoberu²³ naznačuje, da se grad možda može bojati cara, pa traži već izlaz i za taj slučaj. Grad može zauzeti negativni stav u dva pravca: da uskrati pomoć sveučilištu i da uskrati dozvolu sveučilištu i tiskari. Prva stvar ne bi bila suviše teška, jer Vlačić ima novaca da izdrži u početku i da, ako je potrebno sam financira sveučilište, dok se ne nađe druga pomoć. Vlačić je bio skoro potpuno siguran, da će se pomoć naći, tako da financijsko pitanje nije bilo ono, koje je moglo ugroziti pothvat ili biti uzrok neuspjeha. Druga okolnost bila bi mnogo teža. Ako bi došlo do toga, da grad uskrati dozvolu za školu, Vlačić je mislio, da se škola može otvoriti u gradu pod pokroviteljstvom falačkog izbornog kneza. Ako knez ima u gradu neku svoju palatu, a grad bi imao prigovora protiv tiskare, mogli bi se tiskara i sveučilište smjestiti u tu palatu. Sve bi bilo u gradu, a uživalo bi neku eksteritorijalnost. U isto vrijeme tim bi načinom grad bio oslobođen odgovornosti, što je takvom čovjeku, kakav je bio Vlačić, odobrio da na području grada otvara sveučilište i dao u ruke slobodu tiska.

Falački grof Ottheinrich bio je davnasnji Vlačićev prijatelj i zaštitnik. On je pomagao Vlačićeva poduzeća, osobito centurije, novcem i političkim utjecajem. On je zaveo protestantizam na svomu području, izgradio novi dvorac u Heidelbergu i veliku biblioteku u njemu, unapređivao nauku i osobito heidelberško sveučilište, na kome je 1556. nudio Vlačiću katedru.²⁴ Ottheinrich bio je stekao brojne i bogate posjede u neposrednoj blizini Regensburga. To su bili, između ostalih, Henau i Burlegensfeld 20 do 30 km od Regensburga, Schwandorf, Sulzbach i Weiden nešto sjevernije, Neuburg i Hochstedt na Dunavu. Ma

²³ München, Cod. Germ. 1318, list 128.

²⁴ Ottheinrich bio je vrlo gorljivi protestant i njegove posebne simpatije za Slavenu Vlačića imale su i jednu ličnu notu. Jedan od pradjedova Ottheinricha, također falački grof bio je komandant oružanog odreda, koji je osiguravao rad Koncila u Konstanci. Taj predak, poslije osude Husa na spaljivanje, predao je Husa magistratu u Konstanci na spaljivanje riječima: »Uzmite Jana Husa, koji po kraljevoj osudi i mojoj zapovijedi ima biti spaljen kao otpadnik od vjere«. — *Fr. Palacký*, *Geschichte von Böhmen*, III. svezak I. dio, Prag 1845., str. 365. — Ottheinrich je držao, da je obavezan, da koliko može ispravi sramotu i nepravdu jednoga od svojih predaka, koji je Husa izručio krvniku. — Poziv Vlačiću na katedru u Heidelberg uputio je Ottheinrich 19. IX. 1556. i nalazi se u Gradskom arhivu u Regensburgu, Eccl. I., Fasc. XI. Br. 121. Vlačić je bio sklon da primi, ali ga saski feudaltci nisu puštali, zadržavajući ga za Jenu.

da je sam Ottheinrich bio tada već mrtav (umro je 1559.) Vlačić se nadao, da će nasljednik falačkog grofa pristati da se hrvatska tiskara, urednici i prevodioci usele u gospoštijску zgradu jednoga od tih sela, pri čemu bi sve bilo u blizini Regensburga a opet izvan utjecaja carskog grada i bez kompromitiranja gradskog senata pred carem. A ako jedan izborni knez (falački) stavi svoju pokroviteljsku ruku na nov Vlačićev pothvat, pogotovo, ako to bude u njegovoj vlastitoj kući, biće obezoružan ne samo drugi izborni knez (saski, Vlačićev neprijatelj), nego i sam car.

U pitanju tiskare Vlačić se sigurno povodio za primjerom Uracha, gdje je hrvatska tiskara bila smještena u feudalnom dvoru također otprilike 20 km od sveučilišnog grada Tübingena. Ali i ako bi tiskara morala ići u neko selo falačkog grofa blizu Regensburga, da bi bila na miru od carske vlasti i gradskog senata, i senat od nje, – sveučilište bi bilo moralo ostati u gradu Regensburgu, ne samo zbog potrebe da bude u sredini pravoga grada, nego i zbog smještaja studenata i profesora.

7. Poradi toga Regensburg i Celovac ostali su u kombinaciji kao mjesta sjedišta sveučilišta. Vlačić je kombinirao s oba ova mjesta, ali svakako u prvom redu s Regensburgom. Sveučilište u Regensburgu imalo je biti matica, koja bi pripremala ono drugo u Celovcu. Kako to pomiriti sa jezuitskim osjećajem cara Ferdinanda i njegovom, ma da još uvijek blagom, ipak protureformatorskom jezuitskom politikom? Vlačić je za tu proturječnost, kad je u svojim planovima do nje došao, nalazio dva rješenja. Prvo je bilo: početi s malim i skromnim, što u prvi mah ne će izazvati suviše ostru reakciju. Za početak ne će tako trebati ni mnogo sredstava. Drugo je bilo: ostati na malome, zadovoljiti se s malim počecima, nekom svučilišnom jezgrom, s tihom vatrom, dok ne umre sadašnji car Ferdinand, da bi se ta vatra rasplamsala u veliki plamen, kad na njegovo mjesto dođe njegov sin Maksimilijan, koji je, po sveme dotadašnjem Vlačićevom znanju i iskustvu, bio ne samo naklonjen reformaciji, nego i trpio maltretiranja od oca zbog toga. Prema pomoći, koju je od Maksimilijana dobio za centurije, Vlačić je mogao pretpostavljati, da je Maksimilijan bio naklonjen i posebno njemu lično.

Svakako u planu za sveučilište uziman je u obzir skori dolazak Maksimilijana za cara, a pod tim carem, koji već više od deset godina pokazuje veliku ljubav za protestante i pruža im svaku moguću pomoć, koji će biti možda i prvi veliki protestantski car, otvarala se Vlačiću široka perspektiva za reformaciju u austrijskim zemljama, u Sloveniji, u Istri, na Primorju. Odatle će se kasnije ići dalje. Ako car bude vodio protestantsku politiku, ne će ni plemstvo u Hrvatskoj moći da se protestantizmu odupire. Tako je Maksimilijan bio velika Vlačićeva nada i bitna komponenta njegovih sveučilišnih planova. To je smisao njegovog naglašavanja u prvim pismima povoljne situacije, do koje će doći, kad car umre: »praesertim mortuo caesare«²⁵ i »paulo post mortuo caesare«.²⁶

²⁵ München, Cod. Germ. 1318, list 127 verso i 128.

²⁶ Isti Cod. Germ. 1318, list 125.

Da li je nada u Maksimilijana bila opravdana i kakav je bio Maksimilijanov odnos prema reformaciji?²⁷ Otkako se vratio iz Španjolske, gdje je bio dvije godine namjesnik, od svoje 23. godine, pa daljih deset godina (1550–1560) Maksimilijan okuplja oko sebe protestante, drži propovjednika luterana, prima Vergerija, ne da da mu djecu podučavaju jezuiti, odbija da ide u katoličku crkvu i da vrši rimske obrede. Preko Nydrbrucka dolazi u kontakt s Vlačićem, pomaže novčano centurije, pomaže još 1562. novčano i izdavanje hrvatskih protestantskih knjiga. On je vodio korespondenciju, nekad otvorenu, nekad tajnu, sa protestantskim izbornim knezovima i velikim protestantskim fevdalcima. Jednome od njih, Kristofu Württenberskom, onome istome, koji je bio pokrovitelj hrvatske tiskare i nakladno-tiskarskog poduzeća u Urachu i svih Hrvata tamo, a neko vrijeme i Vlačićev, pisao je, da se drži pristašom čiste nauke. Kad se ukloni razdor među protestantima, pretstavljat će oni takvu snagu, da će moći papi posve odsjeći vrat.²⁸ I poslije, kad je postao car, papa mu nije vjerovao i živio je u strahu, da će car s protestantima upasti u papinu državu.²⁹ Ustvari, kao i njegov otac Ferdinand bio je i Maksimilijan u prvom redu političar i dinastijski.³⁰ On je htio pomiriti carstvo s protestantizmom, ali prije svega protestante između njih. Tim mjerilom stvaranja sloge među protestantima mjerio je, u kasnija vremena, a osobito poslije 1558., Maksimilijan i Vlačića. Kako je Vlačić, kao ideolog i doktrinar, više doprinosio stvaranju i zaoštavanju idejnih sporova među protestantima, nego njihovom stižavanju, hladnio je Maksimilijan prema njemu i okretao se od njega, pogotovo što je smrću Nydrbrucka ona višegodišnja intelektualna posrednička veza između njih prestala. Priznanja i pomoć Maksimilijana u doba priprema Centurija nisu bila namijenjena toliko lično Vlačiću, koliko njegovom

²⁷ O tome odnosu postoji znatna dokumentacija i literatura. *Victor Bibl*, Die Korrespondenz Maximilian II. I. Band Familienkorrespondenz, Wien 1916. II. Band, Wien 1921; *Victor Bibl*, Maximilian II. der rätselhafte Kaiser, Ein Zeitbild, 1929; – *Robert Holtzmann*, Kaiser Maximilian II. bis zu seiner Thronbesteigung (1527–1564), Ein Beitrag zur Geschichte des Übergangs von der Reformation zur Gegenreformation, Berlin 1903., 579 strana; zatim: *Georg Loesche*, Geschichte des Protestantismus im neuen Oesterreich, 1930; *Eduard Böhl*, Beiträge zur Geschichte des Protestantismus in Oesterreich, Jena 1902., str. 484; *D. Dr. Friedrich Selle*, Schicksalsbuch der evangelischen Kirche in Oesterreich, Berlin 1928., str. 345. U svima ovim djelima ima mnogo podataka i o Vlačiću i njegovu utjecaju.

²⁸ *Georg Loesche*, Geschichte des Protestantismus im neuen Oesterreich, 1930, str. 23: »In den rückhaltlosen Briefen an Herzog Christof von Württemberg... bezeichnet sich Max als Anhänger der gereinigten Lehre; durch die Beseitigung der Spaltungen innerhalb der Protestanten könne man dem Papst ganz den Hals abstechen.

²⁹ Isto mjesto, str. 23.

³⁰ Njegov otac, ma da rimokatolik i pokrovitelj jezuita, zalagao se za vjerski mir u Njemačkoj i za ravnopravnost protestanata i onda, kad su oni bili najslabiji i tražio je da Tridentinski koncil odobri za njegove zemlje pričest pod obe prilike i svećenički brak. Sin je uzalud pokušavao da stvori jedinstvo među protestantima i razdor među protestantima, na koje nije mogao računati, mnogo je utjecao, da ohladne njegove dugogodišnje simpatije prema njima. Kako njegov otac, kao pokrovitelj jezuita, nikad nije bio prema protestantima oštar, tako i Maksimilijan, kao zaštitnik protestanata, nije kao car bio suviše oštar prema jezuitima.

djelu i pothvatu. Ona su bila najvećim dijelom posljedica zagovora intelektualca i simpatizera luteranstva i kalvinizma, Gašpara Nydbrucka. Ali i Nydbruck, koji je četiri, pet godina (1552–1557) činio Vlačiću i njegovom djelu ogromne usluge, bio je sada mrtav, a Maksimilijan se bavio sve više političkim stvarima, sve manje idejnim, ili naučnim.

Čini se, da je Maksimilijan više držao do Vlačića prije 1558., t. j. prije neuspjelog pokušaja izmirenja protestanata u Wormsu, gdje se radilo o likvidaciji spora između Wittenberga i Jene, Melanchtonove i Vlačićeve stranke, nego poslije. Produbljenjem raskola između luteranske grupe u Wormsu bio je Maksimilijan žestoko potresen. To je bilo njegovo prvo razočaranje. Njegova vjera u snagu i plodnost slobodnog mišljenja bila je načeta.³¹ Kako je saski i izborni knez bio uvijek najjači protestantski teritorijalni vladar, Maksimilijan je tada, prije nego je postao car, vodio konspirativno korespondenciju i s njime.³² A kako je taj izborni knez bio glavni politički protivnik Vlačićev u protestantizmu, pripisivao je najviše Vlačiću uzroke razdora i sigurno je to dostavljao i Maksimilijanu. Maksimilijan je do 1557. dobivao obavještenja o Vlačiću od Nydbrucka, koji je Vlačića uvelike cijenio. Poslije smrti Nydbruckove dobivao ih je od saskog izbornog kneza, koji je Vlačića mrzio i progonio. Na kraju se Maksimilijan teško razočarao i u tome saskom izbornom knezu. On ga je pitao, da li bi ga protestantski veliki feud u Njemačkoj pomogao u borbi protiv katoličke stranke u Austriji, kad bi on takvu borbu poveo, i saski izborni knez nije odgovorio potvrdno. Na kraju je stekao mišljenje, da se na protestantski feud ne može ni u čemu osloniti.³³ Uviđajući, da se veliki feud u Njemačkoj koristio reformacijom i da mu je više stalo do tih koristi i uopće do vlastite koristi, nego do pobjede velike protestantske linije, i da bi i njega, kad bi krenuo u ozbiljnu borbu za pobjedu te linije u austrijskim zemljama, njemački feud ostavio na cjedilu, ako bi on od takvog stava imao koristi, političke i materijalne, Maksimilijanova protestantska linija bila je skršena, i on je na navaljivanje svoga oca, prije nego ga je predložio za rimskoga kralja, u Pragu prisegao ocu, da ne će nikad napustiti rimsku vjeru. To je bilo one iste 1562. godine, kad je Vlačić gradio veliku zgradu budućnosti reformacije u Austriji, na očekivanju da umre stari car i dode novi. Živuću u udaljenoj Jeni i zadubljen posljednjih godina u problem teološke spo-

³¹ Holtzmann navodi (op. cit. str. 320), da je Maksimilijan 1558. zbog razdora protestanata u Wormsu plakao.

³² *Po Biblu*, Maximilian II., der rätselhafte Kaiser, str. 77. Ta je korespondencija vodena tajnim mastilom.

³³ Kad je postao car, Maksimilijan je to protestantima i rekao: »Nikad nisam mislio, da vi možete biti toliko beskarakterni, toliko kolebljivi, toliko dvosmisleni; stalno vam je na ustima prava božja riječ, prema Augsburskoj konfesiji, ali ste nju tako prema vašem nahodenju prekrojili, da je od nje nastala konfuzija, koja vam, vjerujem, služi kao ogrtač, da pod njim skrijete sva vaša sektaštva i ogavnosti. Ta je konfesija slična širokoj vreći, punoj rupa, u koju gurate sve zablude, ali one tamo ne ostanu, nego ispadaju opet van, kroz rupe«. *Bibl.*, navedeno mjesto, str. 137. – Ma da Maksimilijan govori ovdje posve Vlačićevim jezikom i terminima i prima Vlačićevu ocjenu, on više ne drži, da ima pravo Vlačić.

znaje i uvučen u bezbroj raspri, Vlačić nije znao, što se sve desilo s Maksimilijanom baš u to vrijeme i nije mogao slutiti, da je taj budući novi car, mladi i napredni, t. j. reformatorski, već ostario i postao konservativan i ako su mu bile tek 34 godine.

8. Vlačić je pokušavao osnovati protestantsko sveučilište ne samo u Regensburgu, nego i u Celovcu. On je prvo povezivao obje stvari, kao dva idejna žarišta i dva uporišta, koja bi se međusobno dopunjavala. Regensburg je imao ostati glavni sveučilišni grad za akciju prema jugu i istoku (*»orientales et meridianae segetes«*), on je imao pripremiti ljude i situaciju u Celovcu, nastavnike za Celovac i pozadinu sveučilišta u Celovcu, zaštitnike tamo, sredinu, koja će primiti protestantsko sveučilište. Prava akcija prema jugu i istoku u Sloveniji i Hrvatskoj, Istri i Dalmaciji na jednoj strani, u sjevernoj Italiji na drugoj strani imala se odlučno povesti tek iz Celovca. Celovac i Koruska ostaju neprestano u njegovim planovima i kombinacijama. U to vrijeme postojala je kod Vlačića tvrdna nakana, da se više ne kreće prema sjeveru, nego da se vraća prema jugu, među svoje. Obavještava Schobera (12 XII 1561) da ne će da ide u Rostock i ako ga tamo zovu³⁴ a uzastopno piše Gallu³⁵ (24 XII 1561 i 10 I 1562) da želi da pomaže svoje bližnje zemljake i suplemenike (*»sed ego cupiam iuvare istos vicinos et meos Landsmannos aut gentiles, quos audio veritatis cupidos esse«*). Celovac nije imao tada, ni poslije, ono ekonomsko značenje, koje je imao Regensburg, nije imao onako razvijeno građanstvo, nije imao ni onako konsolidarnu protestantsku općinu. Vlačić je imao tamo ljudi i Gallus je za njih znao. Ali očito ti ljudi nisu bili ni toliko moćni, bogati i ugledni, da bi se mogli postaviti iza tako dalekosežnog kulturnog pothvata. Vlačić je to uviđao i u pismu Gallu (od 10 I 1562), kad spominje potrebu, da se u Celovcu osnuje neko polusveučilište (*»semiacademiola«*) sam navodi, da ljudi u Celovcu ne će imati hrabrosti za takav pothvat, da ne će moći naći zaštitnika profesorima i da bi sve imalo neko vrijeme ostati u Regensburgu.

Kako je Regensburg zamišljao kao protestantsko kulturno središte za donje bavarsko Podunavlje, Češku i Gornju Austriju, tako je Celovac imao postati drugo takvo žarište na jugu, za slovenske i hrvatske zemlje i za prodor u sjevernu Italiju.

Svakako Celovac i Koruska ulaze ne samo u Vlačićeve protestantske, nego i u njegove slavenske planove. Već je u Katalogu na široko govorio o korutanskim Slavenima. Sada bi želio na istom poslu povezati prvo Korusku i Kranjsku, zatim i druge jugoslavenske krajeve. On je i plan sveučilišta u Celovcu nastojao da poveže sa izdavanjem hrvatskih i slovenskih knjiga, htio je pridobiti staleže Koruske i Kranjske za jedno i za drugo. Čini se da je on radio i na tome, da staleži Koruske i Kranjske

³⁴ München, Cod. Germ. 1318. list 128.

³⁵ Isti Cod. Germ. 1318. list 136 i Gradski arhiv Regensburg, Eccl. I, Fasc. XXI. Br. 190.

financiraju izdavanje *hrvatskih* knjiga.³⁶ On se čak nadao, da može doći do nekog sjedinjenja Koroške i Kranjske.³⁷ I kasnije, kad više nije bio u Regensburgu, Vlačić ima poseban interes za Korošku i Kranjsku, ili bolje za pokret i za ljude u Koroškoj i Kranjskoj.³⁸

Vlačićev pokret bio je za njegova života jak u Beču, u Kranjskoj, ali osobito u Koroškoj i Štajerskoj. Na oba ova područja njegove su ideje djelovale i poslije njegove smrti i pošto ih je službena crkva (luteranska) bila već odbacila.³⁹

Samo u Vlačićevoj korespondenciji sa Gallom 1562.–1566. pretežno u mjestu, Koroška se javlja vrlo često kao glavni predmet pisma ili cedulja. Ali kako su te cedulje kratke, nije, bez posebnih studija o koroškom protestantizmu, jednostavno odgonetnuti konkretan predmet, o kome se radi, ma da je po srijedi uvijek crkveno ili školsko pitanje Koroške, odnosno koroških protestanata.⁴⁰

9. U pogledu osnivanja, privilegija i organizacije sveučilišta i predavanja na njemu, Vlačić je imao jasne predstave, dugo iskustvo i realne sudove. On je bio student na trim sveučilištima, profesor na dvjema. To su bila najuglednija protestantska sveučilišta u njegovo vrijeme. Kad je odlazio iz Jene i spremao se za Regensburg, ponio je sa sobom i sve propise o sveučilištu, odluku o osnivanju, privilegiju, statute, propise o organizaciji i raspored predavanja svih fakulteta sveučilišta u Jeni, čitav jedan veliki dosije.⁴¹

Sveučilište u Jeni imalo je u Vlačićevo vrijeme četiri fakulteta: teološki, medicinski, pravni i filozofski. Prema rasporedu predavanja, očuvanom u tom Vlačićevom dosije-u, za godinu 1558., predavalo je na filozofskom fakultetu sedam profesora, na pravnom pet, na teološkom

³⁶ To se može zaključiti iz odgovora Ungnada Gallu o Vlačićevoj suradnji na izdavanju hrvatskih knjiga (vrlo teško čitljivo Ungnadovo pismo njemački od 12. III. 1562. god. Reg. Arhiv. Eccl. I, Fasc. LIX, Br. 85): »So haben mir... des Herrn Illyricus halben geschrieben von wegen des Krabatischen und cyrilischen Druck, und dass ein Landschaft in Kärnten und Krain möcht den teuern Mann dazu gebrauchen, dann er in den höchsten Sprachen erfahren. Nu sag ich, dass die Landschaft wenig sich hierum beladen werden... Die Landschaften haben Schulden, werden nicht weiter zahlen. Was sie tun wollten das haben sie geleistet. ...«

³⁷ Reg. Arhiv. Eccl. I, Fasc. XXI, Br. 261. Iz jedne Vlačićeve cedulje Gallu bez oznake mjesta i datuma, vjerojatno iz kuće u kuću u Regensburgu: »Ubi est Carolus? Si est Vicinac prrex, forte diseret conetum caranthiacum et crainensem.«

³⁸ Reg. Arhiv. Eccl. I, Fasc. XXI, Br. 325 Vlačić (iz Frankfurta ili iz Strassbourga) u pismu Gallu posebno pozdravlja Schohera i moli obavještenja: »Scribe de Austriacis ac Carinthiis, Carniolae.«

³⁹ Dr. Johann Loserth, o. prof. Graz, Zur Geschichte des Flacianismus in Steiermark und Kärnten, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich, Band 79, 1928, str. 111.–116.

⁴⁰ Na pr. Eccl. I, Fasc. XXI, Br. 261: »vellem nos habere tabell. quod possemus clagenfurtensi quod primum respondere«; Br. 266: »Delineavi consilium, quomodo carinthiaci respondere deberent. Velim eis... mitti, si forte conventus instaret«. Br. 232: Si ad picum scribis ut mihi crammeisterus dixit, mone eum de confessione simili carinthica; Br. 68: »Illud scriptum Carinthiacum ad aliquot percipuos concienatores una cum hanc adiuncta epistola«.

⁴¹ Sačuvan u rukopisnoj zbirci biblioteke u Wolfenbüttelu.

190 *Salubritas ad unum seminatam dicitur.*
 1. Expectata omis alipricta plus inordinata i. inordinata
 sed qui reliqua res cadunt. his talibus dicit.
 2. Cedo illi vireo collegas abiturus unde venerit. Ego
 illi. apti vbi respo. de modis & supponi magis de
 vireo. vultu. vultu. i. t. ego dicitur.
 3. Cogita nihil magis. vultu. & salubris vultu. dominus
 vultu. vultu. vultu.
 4. De toto naupio & ratione iurandi illas vultu.
 vultu. & alios. vultu. vultu. vultu. vultu.
 5. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 6. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 7. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 8. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 9. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 10. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 11. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 12. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 13. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 14. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 15. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 16. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 17. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 18. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 19. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 20. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 21. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 22. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 23. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 24. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 25. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 26. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 27. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 28. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 29. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 30. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 31. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 32. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 33. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 34. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 35. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 36. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 37. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 38. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 39. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 40. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 41. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 42. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 43. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 44. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 45. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 46. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 47. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 48. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 49. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 50. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 51. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 52. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 53. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 54. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 55. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 56. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 57. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 58. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 59. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 60. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 61. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 62. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 63. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 64. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 65. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 66. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 67. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 68. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 69. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 70. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 71. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 72. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 73. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 74. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 75. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 76. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 77. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 78. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 79. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 80. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 81. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 82. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 83. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 84. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 85. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 86. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 87. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 88. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 89. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 90. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 91. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 92. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 93. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 94. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 95. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 96. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 97. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 98. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 99. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.
 100. Alia vultu. vultu. vultu. vultu. vultu.

10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...
 24. ...
 25. ...
 26. ...
 27. ...
 28. ...
 29. ...
 30. ...
 31. ...
 32. ...
 33. ...
 34. ...
 35. ...
 36. ...
 37. ...
 38. ...
 39. ...
 40. ...
 41. ...
 42. ...
 43. ...
 44. ...
 45. ...
 46. ...
 47. ...
 48. ...
 49. ...
 50. ...
 51. ...
 52. ...
 53. ...
 54. ...
 55. ...
 56. ...
 57. ...
 58. ...
 59. ...
 60. ...
 61. ...
 62. ...
 63. ...
 64. ...
 65. ...
 66. ...
 67. ...
 68. ...
 69. ...
 70. ...
 71. ...
 72. ...
 73. ...
 74. ...
 75. ...
 76. ...
 77. ...
 78. ...
 79. ...
 80. ...
 81. ...
 82. ...
 83. ...
 84. ...
 85. ...
 86. ...
 87. ...
 88. ...
 89. ...
 90. ...
 91. ...
 92. ...
 93. ...
 94. ...
 95. ...
 96. ...
 97. ...
 98. ...
 99. ...
 100. ...

četiri (ona četiri, koja su bila otpuštena 1561.) a na medicinskom svega dva. Nazivi za fakultete bili su isti kao i danas samo na latinskom: *Facultas philosophica*, *theologica*, *medica*, etc. Za filozofski fakultet se navodi, da će se osim navedenih predmeta predavati ubrzo i hebrejski, a za teološki, da se osim navedenih predmeta predaje još Stari i Novi zavjet. Po tome, tadašnja naučna materija iscrpljivala se u onim predmetima i katedrama, odnosno profesorima, koji su navedeni u rasporedu predavanja. Od prirodnih nauka predavala se na filozofskom fakultetu teoretska i praktična aritmetika četiri sata tjedno, planetarska teorija tri sata, Euklid dva sata, »*Libellum sphericum Johanni*« 3 sata, »*Initia doctrinae phisice*« 2 sata. Sve ostalo na filozofiji sastojalo se od klasičnih jezika i klasičnih pisaca, retorike i dijalektike. Historija se ni na filozofskom fakultetu ni drugdje nije uopće predavala. Vlačić je 1558. predavao na teologiji četiri sata tjedno Paulinske poslanice.

Koji fakulteti su imali proraditi na novom sveučilištu u Regensburgu, Vlačić nije mogao unaprijed znati niti imati neki čvrsti plan. Sve je zavisilo od situacije, prilika i susretljivosti. Skrivajući se od vlasti, on je čitav mjesec u Regensburg slao u *konspiraciji* pismo za pismom, a da nije znao, što će mu od njegovih planova uspjeti, niti koga može sa sobom iz Jene dovesti, ako pothvat pođe za rukom. U prvi mah je mislio da čitav teološki fakultet prenese iz Jene u Regensburg time, što bi sva četiri ili bar tri otpuštena profesora došla tamo. Oni bi u stvari bili dovoljni za početak nastave na dva fakulteta, jer bi predavali teološke predmete, grčki, latinski i hebrejski.⁴² Zatim, kad vijesti, koje su stizale iz Regensburga, kao odgovor na prvu bujicu njegovih pisama i uvjeravanja, nisu bile osobito povoljne, kad su se ljudi u Regensburgu uplašili od Vlačićeve ponude i Vlačićevo navaljivanja, i jenski su teolozi otišli na druga mjesta, gdje su bili više gostoljubivo prihvaćeni,⁴³ – Vlačić je odlučio da krene u Regensburg sam, a da nije dobio nikakvo osiguranje, da će i tako sam biti primljen i da će mu se dati, ne dozvola za otvaranje sveučilišta, nego i samo dozvola boravka tamo.

Ali ni tada, ni nekoliko godina još, Vlačić ne odustaje od zamisli da stvori sveučilište. I ako Regensburg ne prima njegove drugove – da se vel bi reklo, da dolazi čitava otpuštena, pobunjenička grupa, – iako ne nalazi osobite susretljivosti kod senata, – jer je on tada ipak progonjeni politički bjegunac, – on se uza sve to drži tvrdokorno svoje zamisli i polazi tamo na svoj vlastiti rizik, odbijajući ponude s drugih strana. On

⁴² U pismima, koja su u savremenom prijepisu sačuvana u Münchenu, Cod. Germ. 1318. list 125 verso, Vlačić decembra 1561. govori na dva mjesta o tim profesorima, uključujući i sebe: »et nos tres istie theologia, dialectica et linguis profiteremur«. Zatim: »Si omnes tres istie essemus, possemus legere dialecticam, linguas et satis theologiarum lectionum. Ut esset idea scholulae aut academiae. Si civitas propter nos sibi metueret, nos nostro periculo scribere ac docere vlemus«.

⁴³ Vlačić sa sažaljenjem piše Gallu, kako je odgovor Regensburga rasplašio teologe, te su brže bolje primili drugu ponudu: »Absterriti a priori consilio vestris vel timidis vel timendis literis. Senatus Magdeburg, illis amicum hospitium pollicitus est«. Reg. Arhiv, Eccl. I., Fasc. XXI., Br. 309.

je uvjeren, da još može da bira i bira namjerno jug.⁴⁴ Sada misli; da mogu do daljega predavati samo on i Gallus, ali da bi škola od početka već imala nešto sveučilišnog, i da se ne bi ograničila na teologiju, a da bi bila možda i manje sumnjiva, namjerava dovesti sa sobom nekog iz prirodnih nauka, koji bi predavao astronomiju i fiziku, a radio bi za nagradu, koja se može podnijeti.⁴⁵ I takvu odluku obrazlaže posebno, da pomogne svojim, t. j. Hrvatima i Slovencima.

Vlačić se još 24. decembra 1561. nakon prvih odgovora, koji su brzo stigli iz Regensburga na njegova pisma od 12. i 13. decembra, nada, da će grad primiti njega i onog drugog, fizičara i astronoma, koga dovede, i da će ih grad plaćati. On govori čak toga dana u pismu da bez pismenog poziva Senata ne će doći... Ali sudeći po slijedećem njegovu pismu (od 10 I 1562), opsežnom i dosta iscrpnom, takvog poziva i obećanja namještenja bilo za sebe, bilo za drugog, – bar otvorenog obećanja, – nije dobio. On se opet žali na odviše malu susretljivost, ne govori više o profesoru i predavanjima iz prirodnih nauka i ograničava se na to da počnu predavati samo njih dvojica, on i Gallus. Prije mjesec dana tražio je, da protestantski crkveni krugovi i građani ulože molbu za dozvolu za novo sveučilište, prije 17 dana tražio je bar poziv za sebe i obećanje neke male plate od grada, sada je pomiren s time, ako mu uspije, da ga Senat ne potjera odmah iz grada, kad tamo dođe sam, i bez drugova sa sveučilišta, i bez obitelji.

10. Prvi odgovori Vlačiću stigli su brzo, svakako u manje od 12 dana, iako udaljenost od Jene ili od onoga mjesta u blizini Jene, koje je Vlačiću služilo kao skrovište, do Regensburga, iznosi oko tristo kilometara. Kad je bila važna stvar u pitanju, Vlačić je slao na put sa svojim pismima i na mnogo veće udaljenosti na pr. iz Jene i Magdeburga u Austriju posebnog svog pouzdanog kurira, nekad svog šuraka (ženinog brata), kasnije i sinove. Kako se ovog puta radilo ne samo o ostvarenju velikog plana, nego i o izlazu Vlačićevu i iz kruga i sa područja, gdje mu je i život bio u opasnosti, sigurno se i ovaj prijenos pisama vršio po posebnim kuririma.

Nakon prvih odgovora Vlačić je imao mnogo jasniju predodžbu. Protestantски vodeći krugovi u Regensburgu sustezali su se da samo i molbu upute gradskom senatu, bilo za dozvolu otvaranja sveučilišta i držanja sveučilišnih predavanja, bilo za namještenje Vlačićevo, bilo i za samu dozvolu boravka. Kako Regensburg nije bio veliki grad, sa stanovništvom, koje vjerojatno nije prelazilo 10.000 (do tog broja dolazimo, ako na svaku hiljadu stanovnika računamo po jednoga propovjednika, a bilo je deset propovjednika), uprava grada bila je u protestantskim rukama, a protestantski pastori uživali su veliki ugled, – i sve je to bilo naklonjeno Vlačiću, – sigurno su odgovori Vlačiću upućivani poslije

⁴⁴ München, Cod. Germ. 1318. list 136: »Si etiam isti nolent habere duos meos collegas ac ipsi alibi conditiones varistrentur, tum optarim omnino istuc comigrare«.

⁴⁵ Isto mjesto: »Si legerem ego et tu Theologiam ac adjungeret aliquis magister, qui physica et spherica exponeret, qualem hinc adducere tolerabili salario possem, omnino possemus aliquandam scholulam habere«.

savjetovanja crkvenih predstavnika sa gradom. I kad se Vlačić (10 I 1561) žali, da braća (t. j. teolozi) ne će da upute molbu na senat i on ih ne može siliti na ono, što ne će (*»Supplicationem nollunt fratres scribere ad Senatum. Nec ego eos urgere possum«*), bilo je očito, ne samo da se njegovi prijatelji u crkvenim redovima sustežu, nego i da su njegovi drugi prijatelji, u Senatu, nemoćni, da u konkretnoj političkoj situaciji i grada i Vlačića, izvedu Vlačićev plan, pogotovo onom brzinom i naglošću, na koju ih je Vlačić tjerao.

Mada je Vlačić požurivao prijatelje u Regensburgu, da nešto učine, on nije bio ni naivan, ni nevješt, da ne bi znao, u kakvom je teškom položaju, kad se politička vlast digla na njega i proglasila ga ne samo čovjekom, koji odstupa od učenja učitelja (luteranom koji propovijeda svoja, ne Lutherova vjerovanja), nego i političkim buntovnikom. I to njegova protestantska vlast, kojoj je on do tada bio glavni savjetodavac. Od samoga početka on je znao, da će politička vlast sada ići do kraja i čim je u Jeni bio otpušten, imao je predosjećaj, da će se sva Njemačka dignuti na njega i da mora računati s time, da će uopće Njemačku morati napustiti.⁴⁶

Poslije odgovora iz Regensburga on nastoji da učvrsti sve veze sa Slovencima i Hrvatima. On je i razočaran, više još nego što kazuje, ne samo u protestantizam u Njemačkoj, nego i u svoje najbliže prijatelje među njemačkim protestantima. To će razočaranje od sada samo rasti svih daljih 14 godina njegova života.

Onih 17 dana, otkako je stekao sigurnost da sam Regensburg ne može mnogo i kad bi nešto htio, ali i da se na brzinu i naglo, kako je prvih dana očekivao, uopće ništa ne može postići, on je gradio planove i izgradio pismene prijedloge, da ih dostavi onima, za koje je mislio, da mogu biti zainteresirani na tom pothvatu, u prvom redu Ungnadu i ljudima oko njega, Austrijancima i Ljubljancima. Sada pitanje sveučilišta razmatra neposredno kao pitanje »pomaganja onih crkava«, t. j. širenja i učvršćenja protestantskog pokreta među Slovencima, Hrvatima i Austrijancima, očekujući sa tih strana odziv za svoj poduhvat.

U onom opsežnom pismu Gallu od 24. točke od 10. I. 1562. Vlačić moli Galla, da njegove prijedloge otpošlje dalje, da sam doda što drži za potrebnog i da obavijesti Klombnera. Klombner neka ili sam dođe iz Ljubljane u Regensburg ili neka pošalje ozbiljnog, pametnog i pouzdanog čovjeka. Onaj, koji dođe iz Ljubljane u Regensburg, treba prije toga da stvar raspravi sa nekoliko većih feudalaca blizu Ljubljane. Ako Klombner ne bi došao, pošli bi, ako bi Ljubljana dala putni trošak, neki ljudi iz Regensburga u Ljubljanu. Možda bi bilo dobro poslati i posebnog izaslanika u Ljubljanu odmah. Vlačić ponovno urgira neka i Schober ili požuri ili neka ostanu kod kuće.

On je riješen, ako bude moguće, da dođe. I ne stavlja više nikakvih uvjeta, ni o pozivu, ni o plati, ni o dozvoli boravka. Moli Galla, da mu nađe neki udoban i zdrav stan. Udoban u tadašnjem smislu, t. j.

⁴⁶ »Forte ut ex tota Germania erit migrandum« piše Schoberu 12. XII. 1561. München, Cod. Germ. 1318, list 128.

da bi imao jednu radnu sobicu, koja ne bi bila neprijatna i koja bi se mogla grijati, jer dolazi tamo još usred zime, a da bi postojala još jedna veća prostorija, gdje će njih deset (žena i osmero djece) živjeti. Možda i za nekoliko svojih asistenata i prepisivača. Jer i onda, kad nije bio profesor, održavao je kancelariju za prepisivanje.

Kako još nije siguran da će grad dozvoliti školu i tiskaru, ponovno moli Galla neka traži neko mjesto u blizini. Ako baš gradski oci hoće da ostanu pri tome, »da su oni nedostojni takvoga blaga« (»Dispice de nidulo in vicinia, si omnino isti vellent se tanto thesauro indignos facere«), – piše Vlačić već pomalo i autoironično, – neka vidi što je najzad i kakav je onaj grof.⁴⁷ Vlačić ističe, da bi bilo korisno prenijeti u Regensburg ili u neko selo do Regensburga i slavensku tiskaru (t. j. hrvatsku, glagolsku i ćirilsku iz Uracha), da bi bila bliže rukovodiocima i školi i onome kraju, za koji je stvorena (»quo esset proprius vertentibus et scholae et regioni illi cui servit«).

Kako sam Vlačić nema sada neposredne veze sa nasljednikom falačkog izbornog kneza (palatinus) označuje Gallu, da bi Ungnad mogao utjecati i postići, da Palatin (kad se Regensburžani boje) čitavu stvar usvoji i smjesti u nekom svom bližnjem selu ili gradu, ako ima tamo kuću, tako da bi se tiskalo pod njegovim pokroviteljstvom, a ne na odgovornost Regensburžana.

11. Ma da još ništa nije bilo gotovo, Vlačić je krenuo iz Jene ili iz mjesta blizu Jene, početkom februara, tako da je stigao u Nürnberg 9. februara, zaista usred zime. Sigurno mu se mnogo žurilo, kad je sebe i čitavu obitelj kretao po zasniježenim putima na udaljenosti od tri stotine kilometara prekidajući put samo tamo, gdje je imao sigurne prijatelje. Iz Nürnberga je opet pisao Gallu, moleći ga, i zaklinjući ovaj put, neka mu nađe neki stan i da je glavno, da stan bude zdrav i da se može ložiti. To je bilo najžurnije u onome položaju, u kome se nalazio. Vlačić je dolazio po zimi i ledu sa tolike udaljenosti, a da mu još nije bio osiguran krov nad glavom u onome mjestu, u koje je dolazio kao u neko prijateljsko utočište, koje treba da ga dvostruko ogrije: kao tje-ranog bjegunca u tuđoj zemlji od hladnoće klime bregovite Njemačke i od neprijateljskog svijeta, koji mu radi o glavi. Vlačić moli Galla, da se pobrine i za nešto drva i ostalo, što će on sve naknadno platiti. Javlja, da je čitav put zaleđen, ali će on ipak stići u Regensburg u subotu oko podne, a to je značilo jedne subote u drugoj polovini februara 1562. I kad stigne, lično će iscrpnije razgovarati o svemu. On želi da nađe zaposlenje i djelatnost kakva njemu odgovara. A on je, ma da to o sebi ne kaže, ipak znanstveni radnik, istraživač i pisac, mjereno mjerilima njegova vremena, velikog formata.

Svakako je bježanje od neposredne opasnosti utjecalo na tako brzo i naglo seljenje uposred zime. Ali nije bilo samo to. Vlačić je bio strastven radnik, on je jedva čekao da negdje sjedne, da porazmjesti

⁴⁷ Quid et qualis est tandem ille comes«, – U Münchenskom prijepisu (ovog originalnog Vlačićevog pisma, koje smo našli u Regensburgu Fasc. XXI. Br. 190.) u Cod. Germ. 1318, dodano je tumačenje iza riječi ille comes: »sc. Hagensise«.

knjige, da počne raditi. I prije svega: da da odgovor na lažnu optužbu, koja je podignuta protiv njega. To je bila sada već druga »scheda famosa«. Neprijatelji su govorili, da je »scheda famosa« onaj letak, možda i samo cedulja, koju je Durnpacher širio ili pokazivao.⁴⁸ Vlačić u svome pismu naziva tako onaj letak, koji je weimarski dvor izdao protiv njega i za koji tvrdi da je »dvostruko lažljiv, jer niti se one optužbe priliče nama, niti nam je knez ikad zbog njih prigovorio«. Sad je službena optužba weimarskog dvora protivu Vlačića bila u rukama svih: gradskih senata, feudalnih dvorova, sveučilišta i cara. Ogroman je bio broj onih, koji su se radovali Vlačićevu slomu: protestanti, protiv kojih je ma kad vodio borbu, svi, koje je osramotio ili unizio, ljudi manje pameti od njega i more rimske reakcije. Njegovu obranu i njegov odgovor nije imao nitko. Svi su o njemu bili obaviješteni jednostrano, tendenciozno i u obliku optužnice, za zločina djela po tadašnjem feudalno-patricijskom društvenom shvatanju. On se nadao, da će iznošenjem činjenica o naučnom i idejnom sporu s jedne strane, a o samovolji dvorskog kancelara i dvorske okoline na drugoj strani, u utjecaju srodstva, grupštva, spleta, razbiti famu, koja je sada o njemu kružila i zbog koje su se gradovi, senati i feudaleci ustručavali da mu na svome području dopuste boravak i nastavak naučne i idejne djelatnosti.

A i da nije bila potreba da se opravda i da se u boju ponovno ogleda s protivnicima, — jer on je bio brđanin, rado se borio i sveg srca, — on je žurio da nastavi onaj uporan, dugotrajan, sistematski, pozitivan rad, kojim se bavio već 18 godina, rad koji ostaje i dugo svijetli, koji zadržava svoj smisao, plod ljubavi, vjere, sistematskih napora i visoke stručne sprema. On je bio stvaralac djela trajnog, sekularnog značaja i vrijednosti i njegove polemike i njegove političke borbe bile su sitan šprlj, koji je otkakao od kamena ispod njegovog bata, dok je u kamenu gradio trajne oblike.

Vlačić je stigao u Regensburg u drugoj polovici februara 1562. U prvi mah neposrednih poteškoća oko dozvole boravka nije imao. Gallus mu je našao stan i Vlačić je tamo preselio i obitelj i ostao tamo do oktobra 1566. još dalje četiri godine i osam mjeseci.

Gradski senat podnosi boravak Vlačićev, naklonjen mu je i želi mu dobro, a opet strepi, što ima u svojoj sredini »takvo blago«. Vlačić radi na ostvarenju svoje zamisli i Gallus, realan i praktičan, pomaže mu, koliko i kako može.

Već 17. III. 1562., a da nije prošao ni mjesec dana od Vlačićevog dolaska, Gallus, pod svojim potpisom i na svoju odgovornost, upućuje Gradskom senatu vrlo smišljenu i opreznju molbu, kojom traži, da Senat odobri Vlačiću da drži u Regensburgu javna predavanja studentima iz Svetog pisma i hebrejskog jezika i to svojim bivšim studentima, koji su došli zato iz Jene, ali i drugima, koji namjeravaju da dodu u Regens-

⁴⁸ Reg. Arhiv, Eccl. I., Fasc. XXI., Br. 309. Obrana Durnpachera. Krelj i Vlačić, tvrdili su da je Durnpacher samo pokazivao kod stola rukopisnu cedulju, na kojoj je bilo naznačeno zašto je teološki fakultet rastjeran.

burg. Gallus bi želio, da molba učini povoljan dojam u senatu i da bude prihvaćena i zato tvrdi, da su ti studenti, koji su došli iz Jene da slušaju Vlačića »naši«, t. j. Regensburžani.⁴⁹ Ovi razni »naši« (regensburški) studenti, koji dolaze iz Jene u Regensburg, a slušali su Vlačićeva predavanja u Jeni, mole i traže sada od Vlačića, da im drži predavanja u Regensburgu i spremni su da za to i plaćaju.⁵⁰ Oni (studenti) iskazuju također, a Gallus tvrdi, da je to istina i da je i sam to još prije čuo, da ima više građana grada Nürnberga, koji bi poslali u Regensburg svoju djecu i stipendiste, te čekaju samo početak. A ima i drugih »naših«, t. j. Regensburžana, koji bi se pridružili.⁵¹

Gallus je upotrebio sredstva, koja su mogla utjecati na Senat: okolnost, da se radi o domaćim studentima, koji hoće, da im Vlačić predaje u njihovom mjestu, a on je tu; razlog, da to tobože žele studenti, a nije Vlačić, koji to traži; koristi, što bi imao Regensburg uslijed toga, što bi bogati građani iz Nürnberga slali svoju djecu i svoj novac u Regensburg; nestrpljivost Nürnberžana, građana skoro susjednog bliskog bavarskog grada, da Regensburg povede u kulturnom pogledu i da primi njihove sinove; postojanje mogućnosti da se proširi krug studenata iz samoga Regensburga.

Gallus je svojom molbom osiguravao Gradski senat, da ti studenti, sadašnji i budući, koji se stavljaju pod zaštitu i vlast slobodnoga grada, ne će zaboraviti, da im je dužnost da postupaju mirno, ljubazno i po mogućnosti bez prigovora.⁵²

Sve je bilo u redu. Gallus je založio svoj autoritet najvišeg crkvenog funkcionera protestantske crkve na jugu Njemačke, upotrebio je za senat prihvatljive razloge, nije spominjao ni austrijske zemlje, ni ilirske crkve, ni hrvatsku tiskaru, da ne izazove odmah političke sumnje. Sigurno su intelektualci pri senatu isto tako kao i Gallus i Vlačić željeli, da se zamisao ostvari. Prilike su bile jače od njihove volje.

12. Odzivi na ova nastojanja Vlačićeva, Gallova i drugih nisu bili obeshrabljujući. Gallus je odmah postupio po Vlačićevim uputstvima (u pismu od 10. I. 1562.) i poslao Vlačićeve prijedloge, dodajući im svoje razloge, na sve strane: Ungnadu, Klombneru u Ljubljani, austrijskim magnatima, onako, kako je uložio i molbu gradu.

Među prvima stigao je već spomenuti odgovor Ungnadov, datiran 12. III. 1562. Ungnad u tome pismu odgovara, da je ponudu Gallovu, da Vlačić surađuje u hrvatskim izdanjima pretresao s Trubarom i Kon-

⁴⁹ Gradski arhiv, Regensburg, Eccl. I., Fasc. XVII, Br. 6.

⁵⁰ U istom spisu : »dass verschiedene unseren studenten von Jena anherkommen, welche Ern Illyricum daselbst zuvor gehört haben in heiliger Schrift und hebräischer Sprache lesen, daselbig also von ihm bitten und begeren, wollen darauf ihren Pfennig zahlen«.

⁵¹ U istom spisu: »Berichten daneben, habe ich zuvor selb zwar vernommen, das etliche von Nürnberg ihre Kinder und Stipendiaten... (jedna riječ nečitljiva) drauff anher schicken wollen, so allein noch auff den Anfang warten. Desgleichen andere etliche unser herzu kommen möchten«.

⁵² U istome spisu: »friedlich, freundlich, womöglich unbeschwerlich«.

zulum.⁵³ Stvari su već tako uredene, da su prijevodi dijelom gotovi, dijelom su već tiskani. I četiri evangelista i djela apostolska već su prevedena na sve jezike i druge knjige Lutherove, Filipove i drugih naučnika augsburške konfesije. I zatim od staleža koruških i kranjskih ne treba nešto očekivati. Što su htjeli učiniti, učinili su.

Ipak stvar nije bila u tome. Trubar je šest mjeseci prije bio u Ljubljani i u Celovcu i znao je, što mogu dati kranjski i koruški staleži. U njihov prvi financijski plan istina nije tada ulazilo tiskanje hrvatskih protestantskih knjiga, nego financiranje obrane od Turaka i utvrđivanje granice. Ali sveučilište ne bi bilo gutalo mnogo, ne bi bilo palo na teret samo Kranjske i Koruške i novčano pitanje nije bilo glavno pitanje. Nije stvar zapela ni samo na tome, da se Trubar, koji je u svojoj župi bio samostalan i nezavisan i nije bio ničiji plaćenik, ne bi laka srca bio odrekao župe, navika, samostalnosti i postao samo jedan organ Vlačićevog koncentriranog pothvata. Trubar je počeo slovenske prijevode i slovenska izdanja samostalno, stvarao je osnove slovenskom književnom jeziku, ali je tim svojim životnim djelom izdigao i sebe i obogatio svoj unutrašnji život. To što je stvorio, bilo je njegovo djelo. Vlačić je imao u planu, da se hrvatska tiskara premjesti iz jedne zemlje u drugu, iz nadležnosti jednog feudalnog gospodara u nadležnost grada Regensburga ili drugog feudalnog gospodara. Premještanje tek ushodaog poduzeća ne bi učinilo nepotrebnim ni Trubara, ni Stipana Istrijana, ali bi olabavilo, ako ne bi i odstranilo kontrolu i utjecaj Ungnada. Ungnad je bio daleko manje poslovno sposoban od Vlačića, idejno i kulturno primitivan, ali je bio vojnički uporan, zanesen i nesebičan i u svoju stvar vjerovao je čvrsto i sve za nju žrtvovao. Ali da su i te poteškoće bile manje i da su se lakše mogle savladati, bile su na putu ostvarenju Vlačićevog pothvata nesavladive političke poteškoće. Već poslije prvih Vlačićevih zamisli, dostavljenih Regensburgu, saznao je za njih utjecajni saski izborni knez bilo iz Jene, iz Tübingena ili iz Regensburga i učinio je sve, da onemogući Vlačića u Regensburgu i u Tübingenu, prije nego što je Vlačić upće tamo krenuo. (To isto učinit će isti izborni knez kasnije i u Frankfurtu, Strassburgu i Baselu, svuda stavljajući svoj veto protiv samoga primanja Vlačićeva u grad još prije njegova dolaska, ili, kad bi Vlačić ipak tamo stigao, čineći sve, da bude prognan.) Može biti, da je izborni knez bio obaviješten o Vlačićevim pripremama za povlačenje iz Jene i prije nego je došlo do otpuštanja. Ako je Vlačić slao posebnog kurira na jug, čak u Ljubljani i Celovac, nije to bila u tadašnje vrijeme tako mala stvar, da se o njoj ne bi doznalo. Sigurno je Vlačić o djelatnosti među Slovencima i Hrvatima govorio, moguće Krelju, Krelj Durnpacheru, s kojim je stanovao, Durnpacher dalje. Kad je Vlačić bio prognan iz Jene, saski izborni knez je vjerovao, da je Vlačić uhvaćen u zamku, i da mu izlaza nema. Takav čovjek ne može se vratiti Rimu i rimskoj stranci, a treba mu onemogućiti svaku aktivnost

⁵³ Gradski arhiv Regensburg, Eccl. I., Fasc. LIX., Br. 85: »Habe diese Sachen mit Herrn Primus Trubar und Herrn Stephan Consul treulich beratschlegt und erwogen«.

među protestantima. Tako je izborni knez August saski već 7. I. 1562. svojim pismom Ungnadu zabranio ovome, da se na hrvatski prevode banditski spisi Vlačićevi.⁵⁴ Pismo Augustovo stiglo je Ungnadu malo dana prije Gallova prijedloga o Vlačićevoj suradnji pri izdavanju hrvatskih protestantskih knjiga. Ungnad je odgovorio potpuno u duhu primljene instrukcije od Augusta, a da je, razumljivo, nije spomenuo.

Klombner i Vlačić negdje su se sastali (prije maja 1562.), ali nije jasno, da li je to bilo 1561. prije, ili 1562. poslije Vlačićevog protjerivanja iz Jene. U pismu od 7. V. 1562. Ungnadu Klombner kaže, da je Vlačića vidio,⁵⁵ da Vlačić namjerava osnovati malo sveučilište u Regensburgu (»eine halbe hohe Schule«) i da će oni (»und wir mechten im«) njemu i još nekolicini magistara pružiti izdržavanje, da bi stvar sveučilišta krenula.⁵⁶ Klombner čak savjetuje (Ungnadu), da uputi Primuša Trubara, da se stavi Vlačiću na raspoloženje, ne sluteći, da se kurs u Njemačkoj posve oštro okrenuo protivu Vlačića i da je i sam Ungnad prisiljen da jedri istim smjerom.

Tako bi se moglo zaključiti, da je Ljubljana bila gotova pomoći financijski i moralno Vlačićev pothvat o sveučilištu. Vlačić i Klombner čitavu tu godinu i sljedeću uporno nastavljaju posao da se poduhvat ostvari.

Positivnog odziva bilo je i na strani austrijskih feudalaca. Tri austrijska plemića pišu 4. VI. 1562. Gallu, Vlačiću i Waldneru, da im je saopćen prijedlog o školi u Regensburgu i da će oni ono što je do njih učiniti, da se to uredi.⁵⁷

Ali najvažnijeg pozitivnog odgovora, Gradskog senata u Regensburgu na Gallovu mobu za dozvolu nije bilo. Uzalud se Gallus preporučivao na kraju molbe očekujući odobrenje (»Zulässiger Antwort erwartend«), pismenog odgovora na tu molbu nema među Gallovim papirima,⁵⁸ a pozitivnog odgovora nije sigurno bilo, jer bi tada sveučilište bilo proradilo.

⁵⁴ August preporuča Ungnadu, da se na hrvatski i slovenski prevode »biblia und doctor Lutheri Hausspostill und nicht etwa des rotten geists Illyrici trachtlein und schwermerck«. — *Ivan Kostrenčić*, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565.*, Wien 1874., str. 63.

⁵⁵ *Ivan Kostrenčić*, isto mjesto, str. 75, »hab in auch gesehen«.

⁵⁶ *Kostrenčić*, isto mjesto, str. 75: »und wir mechten im und etlichen magistris underhalt erlangen, damit das werkh der halben hohen Schul angieng«.

⁵⁷ *Dr. Karl Schottenloher*, *Das Regensburger Buchgewerbe im 15. und 16. Jahrhundert*, Mainz, 1920. str. 136 i sl. Austrijanci su bili Leopold Grabner zu Rosenberg am Khamps und Pottenprum, Achatz Ennenkehl zu Albrechtsberg an der Pislach in Bezirk Melk i Leonhard Ennenkehl: »Dann hat uns Her Christof Eur Bedencken wegen der Schul zu Regensburg auch angezeigt, wollen wir gern unsern Teil Fleiss haben dass etwas dazu geordnet werden«. Prva dvojica uputili su već prije, 28. II. 1562. pismo Gallu i Waldneru, kojim javljaju, da su namjeravali poslati sinove na studije u Jenu, ali kako se tamo progone oni, koji bi trebali biti stupovi crkve, promijenili su misao i poslat će u Tübingen: »Nachdem wir Euch auch zuvor unserer Kinder und Schüler, dass wir dieselben gern mit Eueren nach Jena geschickt haben wollten, geschrieen, nun wir aber vernehmen, dass die Sachen der Kirchen Gottes dorten ühl Streit und das frumen Männer, die billich zu dieser Zeit die Seulen der Kirchen Gottes genannt werden, dorten verfolgt und vertrieben werden ...« *Prema Schottenloheru*, označeno mjesto, str. 136.

⁵⁸ A i u drugim fasciklima i po katalozima Gradskog arhiva u Regensburgu nema spomena o takvom odgovoru.

228/

< Frigida trubi ad nos
duos de ludis finis in his
habemus nescio qd. scilicet
cunctis de meo spem
in quod cunctis ad nos
habere. Ego vero non melius
loquere ea qd. con. f. o. l. a.
habemus.

Contra aut ea capio. dicit
duos de te et ipso. f. h. o. u.
offendere. d. d. e.

Contra. non. nescio. qd. scilicet
cunctis de meo spem
in quod cunctis ad nos
habere. Ego vero non melius
loquere ea qd. con. f. o. l. a.
habemus.

Contra. non. nescio. qd. scilicet
cunctis de meo spem
in quod cunctis ad nos
habere. Ego vero non melius
loquere ea qd. con. f. o. l. a.
habemus.

Snimka jednog od tri sačuvana Vlatićeva pisma o učitelja za ljubljansku školu.

Gradski senat kolebalo se između onoga, što je htio učiniti za Vlačića i što je smio. Baš tada, kad je grad imao da odobri Vlačićev početak javnih predavanja i s time početak sveučilišta, gradu su stizali protesti, u kojima su pristaše druge stranke izražavali svoj užas, što senat uopće trpi, da Vlačić boravi u Regensburgu.⁵⁹

13. Godine provedene u Regensburgu ulaze među najplodnije godine Vlačićevog pozitivnog znanstvenog izdavačkog rada. One su za njega značile neki predah, neko makar relativno zatišje. Tu je bio među ljudima, koji su mu, poslije studentskih godina, najviše dobra htjeli i najviše dobra učinili. Tu je bio i najbliže ljudima iz domovine i samoj domovini, odatle je najviše saznavao i najviše mogao utjecati na prilike tamo, – bar u crkvenom pogledu i bar na Kranjsku, Korušku, Štajersku i Istru.

Vlačić nije napuštao misao ni o sveučilištu, koje bi na protestantskoj osnovi skupilo i skupljalo studente Čehe, Hrvate, Slovence. Nijemce i Talijane, ni o skupnoj, smišljenoj, koordiniranoj izdavačkoj djelatnosti za sve one narode od Labe, Morave, Gornjeg Dunava, Inna i Ennsa do Jadranskog mora i do Pada. Ali pripremajući ostvarenje tih dviju ustanova, koje bi se dopunjavale i djelovale usporedno, nije ni u čemu povustio u svom vlastitom znanstvenom radu i stvaranju.

U Regensburgu je u to vrijeme dijelom napisao, dijelom preradio za tisak prvo i drugo izdanje svojih sabranih znanstvenih filozofsko-teoloških rasprava: »Disputatio de originali peccato et libero arbitrio« 1562. str. 456 i 1563. str. 630, završnu redakciju drugog udvostručenog izdanja Kataloga (1562), treće izdanje »De voce et re fidei« (1563) uz poplavu brošura, polemičkih i propagandističkih spisa, koja obilježavaju njegovu djelatnost, gdje god bio. Disputacija, objavljena u dva uzastopna izdanja, bila je njegov znanstven prikaz spora u Jeni i Weimaru kao i zbirka rasprava, koje su sadržavale njegove osnovne znanstvene, teološke i filozofske poglede. Disputacija sadrži i mišljenje profesora sveučilišta u Rostocku, pozitivno za Vlačićevo gledište o filozofsko-teološkom sporu u Jeni i o slobodi volje. Uz ove mirne rasprave on je izdavao i posebne oštre polemičke brošure protiv svojih političkih protivnika u protestantizmu i o ličnoj strani i pozadini spora u Jeni. – U Regensburgu je napisao i svoje u formalnom pogledu najstrože i najviše sistematsko znanstveno djelo »Clavis«, tu je započeo s pisanjem komentara uz čitav Novi i Stari zavjet, koji je radio do smrti. Tu je dovršio, pripremio za tisak i odatle rukovodio tiskom prvog dijela svojih hebrejizama.

I sam i skupa sa Gallom Vlačić je u Regensburgu održavao stalne veze sa Bečom, Koruškom, Kranjskom i Istrom. Ma da Vlačić nije bio slu-

⁵⁹ Gradski arhiv Regensburg, Eccl. I. Fasc. XVII, Br. 14. Pismo Wolfa Hallera pravnom savjetniku grada dr. Hiltneru od 13. IV. 1562.

žbeni funkcionar crkve poslije Jene, austrijski protestanti obraćali⁶⁰ su se njemu kao najvišem crkvenom autoritetu, bilo da su tražili novog propovjednika ili učitelja, mišljenje o postupku pred saborom, rješenje nekog teološkog spora, savjet gdje da školuju sinove, ili da su tražili knjige.

U svim tim stvarima obraćali su se Gallu i Vlačiću i protestanti iz Ljubljane, staleški sabor i ljubljanski superintendenti Trubar i Krelj. Kad je trebalo popuniti mjesto učitelja i upravitelja protestantske vjerske škole u Ljubljani (1563), tražili su Trubar i Krelj od Vlačića i Galla, da im nađu i pošalju takvog učitelja. Prvi, koga je Vlačić predložio, bio je Konrad Lupulus (Wolf). Kako su oni (u Ljubljani) promijenili mišljenje, pošto je Vlačić bio doveo Lupula k sebi u Regensburg, on ga je zadržao preko ljeta kod sebe, da mu pomaže u njegovu radu.⁶¹ Jedamput u to isto vrijeme Vlačić je spreman da pošalje u Ljubljanu svoga sina Andriju, možda na isto mjesto, da vidi on, da li je dorastao za to, a da ga vide i Trubar i Krelj.⁶² Trubar i Krelj traže za mjesto učitelja više izobraženog (od nekog predloženog), ali se ne vidi, na koje se predloženo lice odnosi taj zahtjev. Ni jedno od ovih Vlačićevih pisama Gallu nema datuma i njihov redosljed ne može se sigurno ustanoviti.⁶³

⁶⁰ Reg. Arhiv, Eccl. I. Fasc. XXIII. Br. 131: Freiherr von Stahrenberg piše iz Beča 5. III. 1564. »Nicolo Gallo und Flaccio Illyrico Superintendentem der christlichen Kirchen zu Regensburg«; Fasc. XXXVIII. Br. 2: Grof Nikola Salm piše iz Beča 8. V. 1566. Vlačiću: »Domine Illyrice, ego te rogo, propter dilectionem, quam debis christianis harum partium, volis operam dare ut brevis ad me mitas fidum pastorem aliquum, constantis ingenii, sed non tamen superbi ... Velim ut neminem nisi pleni de sua religione tibi perspectum sit mittas... Salarium suum erit centum quadraginta floreni renenses et victualia tot, quod habuit Praetorius, piae satis sufficiunt ad abundam familiam sex vel septem personarum. Hospitium satis commodum«.

⁶¹ Reg. arhiv, Eccl. I., Fasc. XXI. Br. 288. Vlačić piše Gallu: »Practerita hyeme scripserant ad nos duos Sebastianes et Truberus de ludim: Ego tunc, ut mentinisti, etiam te consentiente ad hunc Conradum Lupulum scripseram. Interea illi muterunt sententiam, hic vero venit frustra. Statui tum eum mihi adjungere hac aestate ad meum opus«.

⁶² Reg. arhiv, Eccl. I., Fasc. XXI. Br. 15. Vlačić piše Gallu: »Meus Andreas est facile doctior et acriori indicio eo, cui Sebastianus scripsit, nec minor est exate. Severitatis et gravitatis plus habet. Velim te aliqua occasione eius mores ac ingenium degustare. Optarim eum posse persuadere, spectatum ut iret, quo spectaretur et ipse. Trubero nescio quod respondendum sit. Compone aliquid«.

⁶³ Isti Arhiv, Fasc. XXI. Br. 228: »Epistolam Truberi ad nos duos de ludim scriptam tu habes. Sebastianus nescio quod indicaverat tum densetu persecutionis tum quod cupiant ad huc eruditorem habere. Ego vero hunc multo doctiorem esse quam eorum schola desideret. Scribendum autem esset ad illos duos ita tamen ut possint statibus ostendere... Habeo nunc tres apud me, quorum singuli satis sad eam scholam docti sunt. Sed hic praeter eruditonem etiam autoritatem ac prudentiam gubernandi videtur haberes. — Ovaj »hic« sigurno nije Vlačićev sin Andrija, jer se na nj ne mogu odnositi one posljednje karakteristike. Vlačić se oženio prvi put 1544., prvi sin mu je bio Matija, tako da je ovaj Andrija mogao biti rođen 1546. ili kasnije i mogao je imati 1563. najviše 17 godina.

Koliko bi protestantsko sveučilište (za Jugoslavena, Čehe, Talijane) bilo moglo biti korisno, da bi se izgradio podmladak tih naroda za propovjednike, učitelje i u naučnim strukama, pokazao je uskoro primjer Ljubljane. Tamo su djelovali kao rukovodioci Trubar i Krelj. Kad se Trubar vratio u Njemačku, a Krelj teško obolio i bio pred smrću, Kranjski staleži i Krelj obraćali su se nekoliko puta Gallu u Regensburg (to je bilo već 1567., kad Vlačić više nije bio u Regensburgu), s molbom da im pošalje sposobnog propovjednika, ali takvog, koji zna njemački i slovenski.⁶⁴ Gallus im je predložio prvo dva Nijemca, Tettelbacha i Melissandra, iznoseći njihove lične i stručne sposobnosti, da bi upozorio, da se propovjednik, koji bi znao slovenski, tamo skoro ne može naći i da bi jedini, koji zna dva jezika, bio Stipan Istrijan.⁶⁵

14. Vlačić nije uspio da dobije dopuštenje za otvaranje sveučilišta. Prilike se više nikad i nigdje, do kraja njegova života, nisu okrenule u njegovu korist. Politički kurs protiv njega nije se ublažavao, nego je postajao sve oštriji. Prve dvije godine života u Regensburgu, baš kad mu je Senat u gradu htio izlaziti u susret, koliko je mogao, morao se pritajiti, nije smio javno istupati, nije smio da se javlja kao vođa ma koje grupe, bila to i hrvatska ili slovenska. Morao se zadovoljiti sa svojom izolacijom, znanstvenim radom u kući, životom u režimu polukonfinacije, ne općiti s tiskarama, ne dolaziti s tiskarskim majstorima u dodir.⁶⁶ Vlačić je smatran do kraja ne samo kao teološki dizident nego

⁶⁴ Reg. Archiv, Eccl. I., Fasc. LIX., Br. 150. Pismo kranjskih staleža od 20. IX. 1567.: »ob auch ein solcher tauglicher Predikant möchte befunden werden, der neben der deutschen auch die windische Sprach welche zu diesen Land under der Gemain geredt wirdt...«

⁶⁵ Isti Fasc. LIX. Br. 162. Gallovo pismo zastupnicima Kranjske od 27. XI. 1567.: »Einer solchen, welcher der windischen Euerer neben der deutschen (Sprache) zugleich Kundig, ist alhier zu bekommen fast unmöglich. Wir haben wol einen in Stephanum Consulem, Ern Crellio wol bekannt, so beide sprachen kann, wäre anders aber nicht wol dann zu einem Diacono zu gebrauchen, so wissen wir seinen Willen nicht, weil er sonderlich ist, auch nicht hier ist.« To su rijeke konkretne njemačke ocjene Stipana Istrijana i prve takve prirode, koje sam našao. Po mjerodavnom sudu Gallovom, koji ga je poznao tada već oko 14. godina, Stipan Istrijan ne bi bio za đakona. Đakon je imao osim propovjedanja i stalnog kontakta sa ljudima još i administrativno reprezentativne funkcije. Gallus tvrdi zatim, da se ne zna, da li bi pristao i kakve namjere ima, jer je Stipan osebujan čovjek (sonderlich). — Trubar u svome pismu od 1. VIII. 1553. (Eccl. I., Fasc. LXI. Br. 1.) govori o Stipanu: »der frumme Herr Stephanus« što može biti dobri Stipan, ali i jednostavno bogobojazni naš Stipan.

⁶⁶ Kad je (1563.) radio na tisku nekog slovenskog ili hrvatskog spisa, pismeno je poručivao Gallu, što će ovaj pitati tiskara, hojeći se, da gospoda (»domini«) t. j. oni u gradskom senatu ne će dopustiti tiskanje spisa na stranom jeziku, i da će htjeti da Vlačić ostane u gradu nezapažen. Reg. archiv, Eccl. I., Fasc. XXI., navedeni spis Br. 15.: »Ex dominis esse cognoscendum, an acquiescere nollent, si status eius regionis testaretur esse scripta nec impia, nec maledicta. Sed vix permittent ut frigemus«. — Po svemu, taj spis nije bio njegov, nego slovenskih ili hrvatskih protestanata, a »status eius regionis«, koji je imao potvrditi, da ti spisi nisu ni bezbojni, ni pogrdni. bili su vjerojatno Kranjski staleži.

i politički nezgodan i nepoćudan, njega je progonila njegova vlastita luteranska stranka, kojoj je toliko pridonio do pobjede i učvršćenja.

Kad se ipak usudio u Regensburgu javno istupiti i tražiti, da mu se priznaju njegova prava, sudjelovanjem u masovnoj audijenciji kod Maksimilijana, sada već cara (1566.), da mu preda knjigu,⁶⁷ koju je napisao za njega, misleći da je piše za protestantskog cara i u duhu njegovih prijašnjih ideja i vjerovanja, urodio je taj istup njegovim konačnim protjerivanjem iz Regensburga, iz posljednjeg mjesta, gdje je još mogao kako tako pribrano raditi. To je bio i kraj Vlačićevih pokušaja, da u Regensburgu i Celovcu stvori sveučilište.⁶⁸

Kakav je bio smisao i značaj toga Vlačićevog pokušaja, koji nije uspio, a bio je u stilu drugih njegovih grandioznih pothvata, koji su bili ostvareni: suzbijanje vala unijaćenja, izrada Kataloga svjedoka istine, izdavanja ogromnih Magdeburških centurija, pisanja velikog »Clavis-a«?

Velikopoteznost Vlačićeve zamisli o stvaranju sveučilišta u Regensburgu i Celovcu, namijenjenih Nijemcima iz Južne Njemačke i Austrije, Česima, Slovencima, Hrvatima i Talijanima sjeverne Italije vidimo u prvom redu u pretpostavci, da se reformacija, kao veliki, historijski, kulturni pokret, – ma kakvi bili inače njeni politički uspjesi, – ne može razviti na tim područjima bez stvaranja naučne osnove za nju tamo i bez izdizanja, sa svih tih područja i svih tih narodnosti, naučnog kadra, koji je stekao vjeru u ispravnost njenih postavki, u korisnost njenog širenja i učvršćenja i idejnu spremu, naučno i kulturno oružje da se za nju bori i da nju do kraja brani.

Drugi smisao Vlačićevih napora za sveučilište bio je nacionalan: samo Česi, Hrvati, Slovenci, Talijani mogu sa uspjehom izvoditi ideje reformacije u svojim zemljama. Svaki narod ima reformaciju proživjeti u svojoj narodnoj duši, mislima, idejama i doživljajima svojih pisaca, u knjigama, koje će ti pisci tiskati na svome narodnom jeziku.

I konačno: ma da se reformacija širi, učvršćuje na narodnim jezicima raznih naroda, ona je u suštini međunarodni misaoni i kulturni pokret, koji će pridonositi stalnom idejnom zbližavanju i sporazumijevanju naroda. Stoga je ona trebala imati i sveučilišta međunarodnog karaktera, koja bi okupljala pretstavnike susjednih naroda.

⁶⁷ »De translatione imperii romani ad Germanos«, njemačko izdanje »Von Ankunft des Römischen Kaisertum...« 1567. postoji u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

⁶⁸ Prikazali smo ovaj pokušaj u glavnome na temelju arhivske građe, očuvane u Gradskom arhivu u Regensburgu. Građa, koja postoji u Münchenu, mogla je biti iskorištena u malom obujmu. Sigurno će nova arhivska istraživanja iznositi na vidjelo nove i do sada nepoznate činjenice ne samo u djelatnosti Vlačića, nego i hrvatskih i slovenskih protestanata od 1530. sve do konca toga stoljeća i dalje. Dokumentacija, koju je za sobom ostavio Vlačić i arhivska građa o njemu, upravo su ogromne.

VLAČIĆEVO PISMO NIKOLI GALLU U REGENSBURG OD
10. I. 1562. O OSNIVANJU SVEUČILIŠTA U REGENSBURGU
I CELOVCU

Salutem ab unico servatore Amen.

Zdravlje od jedinog spasitelja Amen.

1. Expectabamus aliquanto plus promptitudinis in invitandis nobis; quum aliter res cadunt, fiat voluntas domini.
2. Credo autem meos collegas abituros unde venerunt. Ego istuc cuperem nisi tempus incomodum et sumptuum magnitudo me territaret nimium in tam longo itinere.
3. Cogita nihilominus et age de comodo et salubris aeris domicilio. Nam si possibile erit veniam.
4. De toto negocio et ratione iuvandi illas Ecclesias velim te et alios praesertim Ungnadium, Austriacos et illos Labacenses aliquanto diligentius et plenius cogitare.
5. Mitto meas cogitationes, quas velim te diligenter expendere ex quibus describes et vicissim etiam adicies quae videbuntur et Clombergero communicabis. Utile omnino esset vel ipsum at venire vel aliquem gravem ac fidedignum, prudentem et zelo Dei ardentem mittere, qui nobiscum et cum aliis de istac re ageret, sed oporteret cum prius visum bedenken cum aliquibus vicinis magnatibus expendere, ut eo certiora nobiscum et cum aliis conferre posset.
6. Quare conscribe tu Germanicum Bedenken illique quodprimum mittito ac suadeto, ut communicato cum aliis consilio veniat et quidem quantum omnino fieri potest maturet ob causas indicatas.
7. Velim ab initio vel tantum nos duos posse legere, ut pualatim eo magis res conatusque his promoveretur, quare cogita de hisce.
1. Očekivamo od Vas više spremnosti, da nas pozovete, ali kako su stvari pošle drukčije, neka je volja gospodina.
2. Mislim, da će se moji kolege, koji imaju otići, vratiti, odakle su došli. Ja bih želio krenuti k tebi, da me previše ne plaši slabo vrijeme i veliki trošak na tako dugom putu.
3. Razmisli ipak i staraj se za pogodan stan, i da je zračan. Jer, bude li moguće, dolazim.
4. Svakako molim tebe i druge, osobito Ungnada, Austrijance i one Ljubljance, da što brižljivije i svestranije razmotrite o čitavoj stvari i o načinu pomaganja onih crkava.
5. Šaljem ti svoje planove i preporučujem ti, da ih brižljivo ocijeniš. Iz njih ćeš prepisati i obratno, dodati ćeš, što bude potrebno i dostaviti Klombergeru. Svakako bi bilo korisno ili najbolje, da sam dođe ili da pošalje nekoga ozbiljnoga i vjerdostojnog, iskusnog i stvari božjoj odanog, koji bi s nama i s drugima raspravio tu stvar; ali taj bi trebao da razumije plan i da ga pretrese sa nekim bliskim velikim feudalcima, da bi tako s nama i s drugima mogao razgovarati o rješenjima.
6. Stoga ti izradi plan na njemačkom i njemu ga pošalji što prije i savjetuj mu, pošto se posavjetuje s drugima, da dođe, te da tako sazri ono, što se bude moglo učiniti u tim stvarima.
7. Ističem, da bismo od početka možda samo nas dva držali predavanja, da bi polako tim bolje stvar i pothvat proširivali. Zato razmisli i o tome.

8. Supplicationem nolunt fratres scribere ad senatum. Nec ego eos urgere possum. Dominus autem ipse viderit. Credo si solus venero quod non mox me ex civitate expelletis.
9. Cura ut acta nostra a pluribus senatoribus cognoscantur et simul forma dimissionis scholiata.
10. Edita est famosa scheda de nostra dimissione bis mendax: nam nec illa crimina nobis conveniunt nec sunt nobis a principe unquam objecta.
11. Forte brevi refutatio eius aliqua prodibit.
12. Invitatur a Magdeburgensibus. Invitatur et a comite Wolrado, qui ad unum annum hospitium et singulis 200 pollicetur. Sed muti illas promissiones.
13. Ego tamen respicio orientales et meridianas segetes valde abbiances. Ubi pauci sunt mediocres operarii.
14. Scribe cum Waldnero mature etiam ad aliquos praecipuos Austriacos eis-que consilium propone et serio ardentereque eos in domino hortare.
15. Urge ubicumque potes. Res enim maximi fructus ita etiam summae difficultatis est. Mone etiam fratres de ardenti oratione.
16. Conradum (?) Wulfium (?) nunquam non accepi, nec scio ubi sit initium (?) scribe mox ad Schoberum ut curet vel perferri vel potius domi retineat.
17. Dispice de nidulo in vicinia si omnino isti vellent se tanto thesauro indignos facere. Quid et qualis est tandem ille comes?
18. Utile esset istuc et officinam selavicam transferri, quo esset proprius vententibus et scholae et regioni illi cui servit.
8. Braća ne će da upute molbu na senat. A ja ih siliti ne mogu. Neka bude, kako sam bog hoće. Ipak mislim, ako dodem sam, da me nećete odmah progasti iz grada.
9. Nastoj, da se više senatora upozna s našim pismenim gledištem i istovremeno s našim izlaganjem, kako je otpuštanje izgledalo.
10. Objavljen je onaj pogrđan pamflet o našem otpuštanju, koji je dvostruko lažljiv: niti se one optužbe priliče nama, niti nam je zbog tih stvari knez ikada prigovorio.
11. Možda će uskoro pobijanje toga (spisa) dosta objasniti.
12. Zovu nas Magdeburžani. Zove nas i grof Wolrad, koji nudi gostoprinstvo na godinu dana i svakome od nas po 200 (talira). Ostali smo gluhi na ta obećanja.
13. Moj se pogled ipak vraća na one istočne i južne ledine, koje se previše bijele. Tamo je malo radnika, ili su slabi.
14. Ti i Waldner pišite zrelo također nekim austrijskim odličnicima i izložite im plan i ozbiljno i uporno podstičite ih u gospodinu.
15. Zauzimaj se, gdje god možeš. Stvar je od najveće koristi i isto je tako vezana s krajnim teškoćama. Podstiči također braću na upornu molitvu.
16. Konrada (?) Wolfa (?)... nikada nisam primio, a i ne znam, gdje je početak (?). Piši odmah Schoberu ili da uzme teret na sebe ili, ako više voli, da zadrži kod sebe.
17. Ogledaj se za nekim zakloništem u blizini, ako uistinu ti ljudi hoće da se učine nedostojnim tolikoga blaga. Šta je i kakav je najzad onaj grof?
18. Bilo bi korisno prenijeti k vam i slavonsku tiskaru. Tamo bi bila bliže prevodiocima i školi, i onoj zemlji, kojoj služi.

19. Si vestri nimium metuerent posset Ungnadius impetrare, ut palatinus in aliquo suo vicino pago ferret aut etiam si quam habet domum in civitate, ita ut non sub vestro, sed illius patrocinio imprimeretur.

20. Vereor, ne ultra 100 tal. in isto itinere insumere cogar. Dominus misereatur etiam mei tam debilis, exulis, toti mundo exosi, liberis onerati et senis certe valetudinarii.

21. Celestinus promisit se quamprimum venturum. Quod indicabis senatui meque plurimum excusabis, quod eis hoc tempore non scripserim ob varias occupationes.

22. Forte utile esset mitti proprium nuncium Labachum, nam etiam cum multum festinaverimus tamen fero aliquid efficiemus ne dum si dormitaverimus.

23. Utile quidem esset aliquam semiacademiam Clagenfurti institui. Sed non audebunt id illi homines facere, nec vel mediocrem defensionem lectoribus polliceri poterunt. Qua ea aliquandiu apud nos esse deberet.

24. Quod si omnino Klombergus nollet venire et mihi sufficientes sumptus pro itinere darent, adire sane aliquos. Quare et de hac re mature esse cognoscendum.

Bene in domino Jesu. Valet omnes simul oremus.

10. Jan. 1562.

Saluta omnes fratres ac dominos. Dispice de domo.

T. Illyr.

19. Ako se vaši pretjerano plaše, mogao bi Ungnad postići, da izborni knez falački smjesti u nekom svome bliskom selu ili također, ako on ima neku kuću u gradu, tako da bi se tisak objavio ne pod vašim, nego pod njegovim pokroviteljstvom.

20. Bojim se, da ne budem prisiljen da potrošim na tom putu i preko 100 talira. Neka Gospodin bude milostiv i meni tako slabačkom, prognanom, omrznutom od cijeloga svijeta, natovarenom djecom, starcu, kome je najviše potrebna bolnica.

21. Celestin je obećao, da će doći što prije. Obavijesti o tome senat i pri tome mnogo me opravdaj, da im u to vrijeme zbog raznih poslova nisam pisao.

22. Možda bi bilo korisno poslati vlastitog izaslanika u Ljubljanu. Jer iako mnogo žurimo, možemo ipak bar nešto izvršiti, što ne bismo, ako bi smo spavali.

23. Bilo bi sigurno korisno osnovati neko polusveučilište u Celovcu. Ali oni ljudi ne će se odvažiti to učiniti, niti će moći osigurati profesorima ma kakvu zaštitu. S toga bi to neko vrijeme moralo biti kod nas.

24. Ako uopće Klomberg ne bude htio doći, a meni bi dali dovoljan trošak za put, razumije se, da bi neki drugi pošli na put. S toga treba i tu stvar zrelo izviditi.

Dobro u gospodinu Isusu. Molimo se za zdravlje svih skupa.

10. januara 1562.

Pozdravi svu braću i gospodu. Ogledaj se za kuću.

Tvoj Ilirik.

Zusammenfassung

VERSUCH DES MATTHIAS FLACIUS ILLYRICUS UNIVERSITÄTEN IN REGENSBURG UND KLAGENFURT ZU GRÜNDEN

Als Matthias Flacius Illyricus, der berühmte protestantische Theologe und Kirchenhistoriker, ein Jugoslawe aus Istrien, in Jena im Dezember 1561 nebst drei anderen Theologen, d. h. mit der ganzen theologischen Fakultät entlassen wurde, begaben sich seine drei Kollegen nach dem protestantischen Norddeutschland, während er von Regensburg aus versuchte, eine protestantische Universitätsstadt zu gründen, um von dort aus auf Verbreitung und Konsolidierung des Protestantismus in Bayern, den österreichischen Ländern, in Böhmen und Mähren, und insbesondere in Kärnten, Krain, der Steyermark, Istrien, im Küstenland und in Norditalien einzuwirken. Von der Regensburger Universität sollten Vorbereitungen getroffen werden für die Gründung einer Halbuniversität (*semi-academiola*) in Klagenfurt als engerem Ausgangspunkt für die südösterreichischen Gebiete und die von Südslaven bewohnten Länder, ja sogar für Norditalien.

Der Verfasser, der bereits 1938 in Zagreb, ein kroatisch abgefasstes Buch über Flacius veröffentlicht hat, verfolgt nun diesen Versuch auf Grund der Ecclesiastica im Regensburger Stadtarchiv, insbesondere der Briefe des Flacius an Callus, etwa 290 an der Zahl, und des Briefwechsels der beiden mit Persönlichkeiten der betreffenden Länder und dem Stadtrat von Regensburg, teilweise auch auf Grund von Handschriften in der Münchner und der Wiener Nationalbibliothek. Gerade zu der Zeit, als Flacius diesen Versuch unternahm, Dezember 1561 und Jänner 1562, befanden sich im protestantischen Deutschland ausser Flacius noch sechs oder sieben gebildete Jugoslawen, die Slovenen Primus Trubar und Sebastian Krelj, die Kroaten Stipan Istrijan und Anton Dalmatin und vielleicht auch bereits der Tübinger Student Leonhard Merćerić, sowie zwei serbische Priester der Kroatischen Militärgrenze, Matthias Popović und Hans Maleševac. Das war zur Zeit, als schon auf Ungnads Veranlassung Stipan (Konzul) Istrijan glagolitische Lettern in Nürnberg giessen liess, während kyrillische in Vorbereitung waren und der slavische Druck in Tübingen-Urach begonnen hatte. Flacius strebte eine slavische Druckerei als Anhang des Universitätsbetriebs in Regensburg oder in einem Regensburg benachbarten Orte an und wollte die Universität mit der Bücherherausgabe verbinden.

Die Gründung einer Universität in Regensburg und nachher in Klagenfurt sollte die geographische Kontinuität einer Wirkung der Jesuiten von Ingolstadt, Wien und Padua aus unterbinden. Überall, wo eine protestantische Universität gegründet wurde, erstarkte auch die Reformation auf diesem Gebiet. Flacius war nicht nur bestrebt die österreichischen Länder für die Reformation zu gewinnen, die Reformation auch auf jugoslawischem Gebiet zu verbreiten und darüber hinweg sie in

Norditalien einzuführen, sondern er vertrat auch die Auffassung, dass die Universitäten in Regensburg und Klagenfurt der Bildung einer theoretisch und ideologisch hervorragenden Intellektuellenschicht protestantischer Gesinnung bei Österreichern, Jugoslawen, Tschechen und Italienern dienen sollten. Da ihre Standorte den Ausgangspunkten der beginnenden Gegenreformation näher lagen, hätten diese Universitäten auch die literarischen und alle übrigen Versuche des Vorrückens der Gegner der Reformation zu bekämpfen und zurückzuweisen.

Flacius rechnete auch mit besonderen Vorteilen, die Regensburg bot, als blühende Verkehrs- und Handelsstadt, mit einer vermögenden Bürgerschaft, mit selbständigen Stadtrat, mit einer Papierfabrik und zwei Druckereien, einem Gymnasium, wo einige Zeit auch Stipan Istrijan tätig war. Sein einflussreichster Freund der Theologie und Kirchenpolitiker Nikolaus Gallus genoss als Superintendent grosses Ansehen sowohl in der Stadt selbst als auch in den österreichischen Ländern durch die Funktion, die von dort aus auf die protestantischen Kirchen Österreichs ausgeübt wurde. Gallus unterstützten in seiner Tätigkeit zehn protestantische Prediger, die teilweise, wie Waldner, österreichischer Abstammung waren.

Obwohl Flacius ahnte, dass sich der Regensburger Stadtrat und noch mehr derjenige von Klagenfurt leicht, wie er sagt, eines solchen Schatzes (den er und seine Universität darstellen sollten) unwürdig zeigen würden, hoffte er doch auf das Gelingen seines Unternehmens. Diese Hoffnung stützte sich einerseits darauf, dass der Nachfolger seines früheren Gönners, des Pfalzgrafen Ottheinrich, die neue Universität und die Druckerei unter seinen Schutz nehmen würde, dass er vielleicht sogar ein Gebäude in der Stadt (als er diese Kombination in Betracht zog, wusste Flacius nicht, ob ein solches Gebäude in Regensburg bestand) oder in einer seiner in der Nähe von Regensburg an der Donau oder nordwärts sich befindenden Ortschaften dazu zur Verfügung stellen könnte. Andererseits versuchte Flacius durch Gallus beim Regensburger Stadtrat die Genehmigung für sein Unternehmen dadurch zu begünstigen, dass er die Verbreitung der Reformation in den österreichischen Ländern »paulatim post mortuo caesare«, nach dem Tode des damaligen konservativen und jesuitenfreundlichen Kaisers Ferdinand in Aussicht stellte.

Maximilian, der zukünftige protestantenfreundliche Kaiser, wie Flacius und andere damals hofften und wieder andere, den Papst miteingerechnet, befürchteten, war sein Gönner und Förderer bei der Sammlung von Materialien für die Magdeburger Centurien. Weder Flacius noch andere Protestanten wussten damals, wie stark gerade in diesem Jahre seines Versuches (1562) Maximilian vom Protestantismus ablenkte. Auch Flacius gegenüber veränderte Maximilian seine Einstellung. Bis zu seinem Tode war Nydbruck dieser Freund des Flacius, Maximilians Berater. Nach 1558 folgte Maximilian mehr der Haltung des Kurfürsten August von Sachsen und der war der schärfste Verfolger des Flacius und von dessen Anhängern.

Anfangs dachte Flacius, in Regensburg sofort die volle theologische Fakultät von Jena zu erneuern. Da aber, durch die kühle und abweisende Haltung des Stadtrates eingeschüchtern (*«absterriti a priori consilio vestris vel timidis vel timendis litteris»*, wie Flacius an Gallus schrieb) seine drei Kollegen Musäus, Wigand und Iudex andere Wege gingen, wollte er nun bescheiden beginnen, indem er und Gallus über theologische Fächer, er noch dazu über hebräische und griechische Sprache lesen und nur noch einen Physiker und Astronomen aus Jena berufen. Übrigens erhoffte er finanzielle und politische Unterstützung von den Kauffleuten in Nürnberg, vom österreichischen protestantischen Adel, und von den Ständen Krains und Kärntens. Er arbeitete seine Vorschläge aus, die er *Cogitationes* nannte und die Gallus in deutscher Sprache als Bedenken an Ungnad, die österreichischen Protestanten und nach Laibach und Klagenfurt sandte. Der ehemalige Schreiber der Krainer Stände Matthias Klombner (Clomberger), mit dem Flacius entweder im Jahre 1561, als er noch in Jena war und sein Zurückziehen von Jena dieses ganze Jahr vorbereitete als besonderen Kurrier (seinen deutschen Schwager) über Regensburg in österreichischer Richtung sendete, oder im Frühling 1562 zusammentraf, unterstützte seine Vorschläge in den folgenden Jahren, insbesondere 1562 und 1563.

In seiner Universitätslaufbahn und als Herausgeber der Magdeburger Zenturien hatte Flacius zahlreiche Erfahrungen gesammelt, auch Verbindungen angeknüpft, die bei dem Regensburger Versuch hätten von Nutzen sein können. Er bereitete sein Unternehmen wie gewöhnlich sehr sorgsam und vielseitig vor. An finanziellen Schwierigkeiten durfte das Unternehmen nicht scheitern. Hinsichtlich der Geldmittel war Flacius ein praktischer Mensch des Mediterrans, er brachte die Herausgabe der Zenturien zustande, und war überhaupt einer der erfolgreichsten Herausgeber des XVI. Jahrhunderts.

Ohne eine entgegenkommende Antwort von irgendeiner Seite abzuwarten, siedelte Flacius im Februar 1562 von Jena nach Regensburg über, wo er bis Oktober 1566 verblieb. Nach einem Monat, als man annehmen durfte, dass Flacius aus der Stadt nicht ausgewiesen werden sollte, reichte Nikolaus Gallus im eigenen Namen am 17. März 1562 an den Regensburger Stadtrat ein vorsichtig und bescheiden abgefaßtes Gesuch um die Flacius *Illyricus* zu erteilende Bewilligung ein, seinen von Jena nach Regensburg übergesiedelten Studenten Vorträge über die heilige Schrift und die hebräische Sprache halten zu dürfen. Diese »verschiedenen unserer Studenten« hätten von Flacius verlangt seine Vorlesungen in Regensburg zu halten, und sich bereit erklärt, das erforderliche Geld dafür aufzubringen. Diese Studenten, von Gallus als »unsere« bezeichnet, die also als Regensburger betrachtet werden könnten, hätten auch erzählt und Gallus bestätigt, dasselbe schon früher gehört zu haben, dass die Bürger von Nürnberg bereit wären, ihre Kinder und Stipendiaten nach Regensburg zu schicken und dass sie nur darauf warteten, dass die Vorlesungen begönnen. Gallus versicherte dem Stadtrat, dass diese Studenten die sich »unter den Schutz und die Regierung« des Re-

gensburger Stadtrates stellten, nicht vergessen würden, sich friedlich, freundlich, so unauffällig wie möglich, wie es einer solchen Stadt gebühre, zu verhalten. Obwohl Gallus dem an ihn gerichteten Briefe des Flacius vom 10. Jänner 1562, der hier photographisch wiedergegeben ist und 24 Punkte von Flacius' Vorschlag enthält, entnommen hatte, dass Flacius mit der Universität hauptsächlich auf Österreicher und Jugoslaven abzielte, erwähnt er in seinem Gesuch diese Pläne überhaupt nicht, um den Senat, der damals die protestantische Handelsstadt eines jesuitenfreundlichen Kaisers regierte und der, selbst protestantisch, zwischen Protestantismus und dem Kaiser lavieren musste, nicht zu stark zu erschrecken.

Gallus vermittelte auch nach den übrigen Seiten. Die Antworten, die er auf die von ihm versandten *Cogitationes* oder Bedenken des Flacius erhielt, waren weder abweisend noch ungünstig.

Von einer Gruppe österreichischer Adelige (Rosenberg und Ennenkel) erhielt er die Zusicherung, dass sie bereit wären, zur Erhaltung der Universität beizutragen. Aus Laibach schrieb Klombner an Ungnad, dass sie (d. h. die Laibacher) Flacius und noch einigen Magistern Unterhalt gewähren möchten, »damit das Werk der halben hohen Schul angieng«.

Aber auch die Gegner, und zwar im protestantischen Lager, waren am Werke, die Rehabilitierung des Flacius Illyricus zu vereiteln. Wäre irgendwo eine Universität unter seiner Führung gegründet worden der Einfluss seiner starken Persönlichkeit hätte seine Partei im protestantischen Lager lange mächtig erhalten. Seit dem Interim führte er den theologischen Gesinnungskrieg mit der mächtigen sächsischen protestantischen Partei, und hatte ständig gegen sich nicht nur die Wittenberger Theologen, sondern auch den sächsischen Kurfürsten. Flacius hoffte, dass er Maximilian als Kaiser an seiner Seite haben werde, für Maximilian aber als Kaiser, Politiker und Dynast war der sächsische Kurfürst viel wichtiger als Flacius, der theologische Streiter. Kurfürst August von Sachsen schrieb schon im Jänner 1562 an Ungnad, noch bevor Flacius' Bedenken Ungnad erreicht hatten, um ihn zu bewegen, die Herausgabe von Flacius' Schriften in kroatischer Sprache zu vereiteln. Ungnads Antwort an Gallus hielt sich durchaus auf der ihm von August ambefohlenen Linie.

Der Regensburger Stadtrat gab nicht jene »zulässige Antwort«, die Gallus in seinem Ansuchen um die Bewilligung für Flacius Illyricus, seinem Studenten öffentliche Vorlesungen halten zu dürfen, verlangt hatte. Im Regensburger Stadtarchiv ist überhaupt keine Spur einer schriftlichen Antwort des Senats auf das Ansuchen des Gallus zu finden. Flacius selbst beklagt sich in einem Schreiben an Gallus, die Herren vom Stadtrat (*domini*) trachteten danach, dass er in Regensburg unbemerkt bliebe. Obwohl sich dieses »Stillverhalten«, das Flacius hervorhebt, auf die Herausgabe der Schriften in jugoslavischer Sprache in Regensburg bezog, war damit die Stellung des Stadtrates Flacius gegenüber richtig bezeichnet. Der Stadtrat war geneigt, nur das für Flacius zu tun, was

den Zorn des Kaisers nicht hervorrufen würde. Nach zweijährigem Aufenthalt des Flacius in Regensburg nahm im Dezember 1562 die Stadt das ihm gehörige Geld im Betrag von 2.100 Talern in Verwahrung unter Zusicherung von 105 Talern »jährig ewigen Zinses«. Er ward vom Stadtrate vorzüglich behandelt, aber doch als politischer Emigrant in Regensburg halb konfiniert. Er verkehrte mit den Druckern in der Stadt nicht direkt, sondern über Gallus, und wenn er politische, hauptsächlich kirchenparteiolitische Schriften in Regensburg herausgeben wollte, so geschah dies anonym oder Gallus deckte sie mit seinem Namen.

Als freier Gelehrter relativ unbehelligt und unter dem begrenzten Schutz der Stadt verfasste Flacius in Regensburg grosse Werke von dauernder Bedeutung: die erste und die zweite Ausgabe seiner Disputatio (Weimarer Gespräch samt einigen grundlegenden wissenschaftlichen Abhandlungen), den grossen »Clavis«, die dritte erweiterte Ausgabe »De voce et re fidei«, den Catalogus hebraismorum. Auch begann er dort den riesengrossen Kommentar des Neuen und des Alten Testaments.

In Regensburg schrieb Flacius das Buch »De translatione imperii Romani ad Germanos« für Kaiser Maximilian II. persönlich und gab es lateinisch und deutsch heraus. Er dachte, dass sich die staats- und kirchenpolitischen Auffassungen dieses Buches mit jenen Maximilians deckten, und wahrscheinlich war das auch richtig, insofern die Auffassungen Maximilians vor seiner Thronbesteigung in Betracht kamen, als Maximilian dem Herzog Christoph von Württemberg gegenüber schriftlich die Meinung äusserte, »durch die Beseitigung der Spaltungen innerhalb der Protestanten könne man dem Papst ganz den Hals abstechen« (Lösch). Flacius wollte das Buch Maximilian übergeben anlässlich dessen Aufenthalts in Regensburg und bei einer Massenaudienz. Er wählte den schlechtesten politischen Augenblick: es war das Jahr 1566, als die Türken aus dem Osten gegen Wien zogen und vor Siget von Kroaten aufgehalten wurden, und der Kaiser alles weniger als bereit war, sich mit dem Papst zu verfeinden oder sich für Flacius' theologische Auffassungen einzusetzen. Da nun Flacius aus seiner Studierstube herauskam und den Kaiser herausforderte, wurde er im Oktober 1566 aus Regensburg ausgewiesen.

Nach 1561, als Flacius seinen Versuch der Neugründung von Universitäten unternahm, bis zu seinem Tode 1575 haben sich die politischen Verhältnisse nie mehr zu seinem Gunsten gewendet. Er blieb politischer Emigrant, wurde nacheinander aus Regensburg, Strassburg und Frankfurt a. M. ausgewiesen, selbst Basel wurde gezwungen, ihm den Aufenthalt dort zu verweigern.

Zum Schluss seiner Darstellung hebt der Verfasser folgende drei grundlegende Gedanken des Flacius bei seinem Versuche der Gründung von Universitäten in Regensburg und Klagenfurt hervor:

Erstens: dass die Reformation als grosse historische Kulturbewegung, ohne Rücksicht auf ihre politischen Erfolge, in den von Flacius angestrebten Gebieten: Österreich, Böhmen, den jugoslawischen Gebieten und

in Norditalien, festen Fuss nur dann hätte fassen können, wenn sie eine theoretisch geschulte Intellektuellenschicht protestantischer Gesinnung bei diesen Völkern hervorgebracht hätte.

Zweitens: die Reformation konnte nur als nationale Bewegung dieser Völker gedeihen. Jedes Volk sollte die Reformation in seiner Volksseele auf seine eigene Weise erleben. Sie sollte durch Erlebnisse der Schriftsteller dieser Völker gefestigt und in deren Volkssprache widergegeben werden.

Endlich: die Reformation war, ihrem Wesen nach und so wie sie von Flacius aufgefasst wurde, eine internationale Gesinnungs- und Kulturbewegung, die die Zusammenarbeit und gegenseitige Annäherung der Völker verwirklichen sollte. Deshalb sollte sie auch Hochschulen internationalen Charakters haben.

(Primljeno za štampu na 3. sjednici I. odjela od 26. III. 1954.)

S A D R Ź A J

BOGDANOV V.

Historijska uloga društvenih klasa u rješavanju južnoslovenskog nacionalnog pitanja	5
---	---

KRBEK IVO

Odgovornost države za štetu	155
---------------------------------------	-----

MILIĆ IVO

O porijeklu i temelju prava bližike na prvokup i otkup nekretnina	225
---	-----

ČULINOVIĆ FERDO

Neka pitanja izgradnje novoga jugoslavenskog prava	251
--	-----

BARBALIĆ FRAN

Prvi istarski sabori (1861.-1877.)	281
--	-----

STIPETIĆ VLADIMIR

Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945.-1948.	431
--	-----

BARADA MIHO

Lapčani	473
-------------------	-----

MIRKOVIĆ MIJO

Pokušaj Matije Vlačića Ilirika da osnuje sveučilište u Regensburgu i u Celovcu	537
--	-----

Tehnička redakcija i grafička oprema

RADOSLAV N. HORVAT

Korekturu izvršio dr. IVAN ILIĆ

Štampano u tiskari

Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije

Strojni slog

F. GRUBEŠIĆ, J. SCHMIDT i VJ. ŠKABERNA

Prelom M. GLOGOVŠEK

Štampali M. POTOČNJAK i Z. TURČIĆ

Uvezano u knjigovežnici

Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije